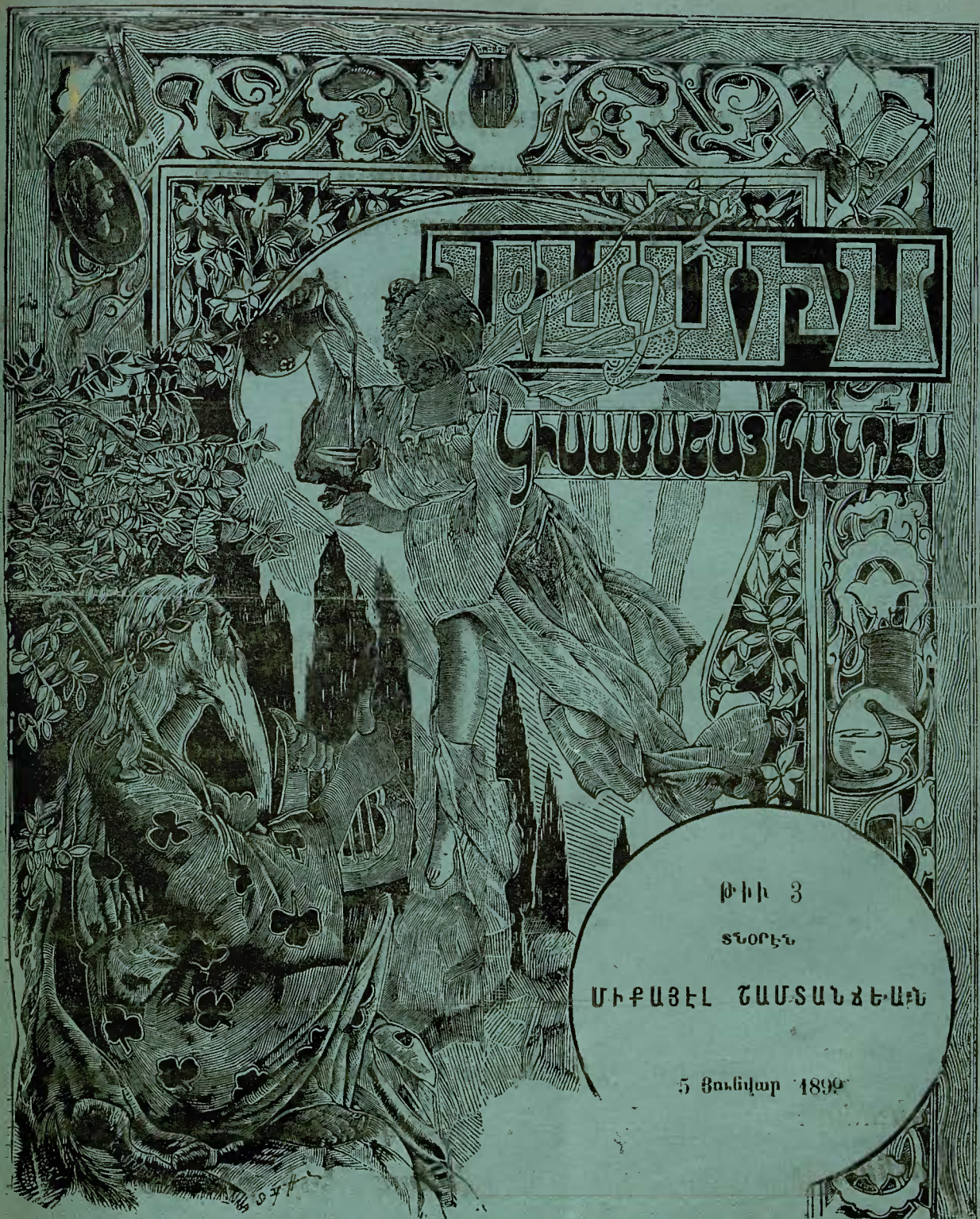

Թիի 3

ՏԵՕՐԷՆ

ՄԻԲԱՅԷԼ ՇԱՄՏԱՆՃԵԱՆ

5 Յունիս 1899

“Մասիս, ի իսկազրուշիւնը կ'ոչգէ գիտնալ
հասցեները այն բոլոր դպրոցներուն, որոնք գիշդակ-
ներոշ, գաշառակներոշ, աղքատիկ քաղերոշ մէջ կը
գտնուին, եշ հոն գտնուշոյ ոշառշցիւներն ալ նիշքապէս
կարողէն քաժանորդագրուշելոյլ քերքիս քիշերն առանալոշ:

Թ Ի Ի 3 . Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Մեր աղքատները
ՄԻԲԱՅԷԼ, ՇԱՄՏԱՆՃԵԱՆ

Ամանոր
Տ. Ք.

Մեր բարբերէն, ընտանիք մը
ԶԱՐՄԱՅՐ ՍԱՀԱԿԵԱՆ

Կասկածս
ՌՈՒԲԷՆ ԶԱՐԻԱՐԵԱՆ

Դերասանուհին (վեպ)
ԼԵԻՈՆ ՍԵՂՆՈՍԵԱՆ

ԿԱՆԱՆՑ ԱՇԽԱՐՀ
Զղային կինը
ՏԲԹ. ԴԱԻԻԹԵԱՆ

Կիներու տնտեսականութիւնը
ՆԱՐԿԻՍ

Սիրոյ կադանդ.
Ա. ՍՆՏՈՆԵԱՆ

Սիրոյ երգեր
ԿԱՐՈ

ՊԶՏԻԿՆԵՐՈՒՆ ՀԵՏ

Ընթերցանութիւնը մեր դպրոցներուն մէջ
Մ. Շ.

ԳԻՏԱԿԱՆ ԷԶԵՐ

Երկրագունտի կազմութիւնը տիեեերքին մէջ
Քանքիլէն. — Ժան Մուհաս
Թարգմ. ՍԻՊԻԼ

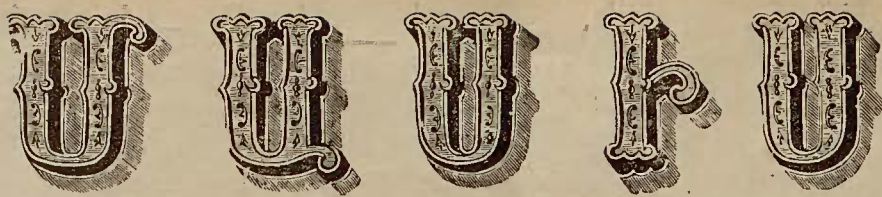
ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏՆԵՐԸ

Գեղարուեստներու դերը

Պատի ազդերը

Տնտեսական կեանք եւ միջազգային քաղա-
քականութիւն
Մ. Շ.

Թերքիս կողքին երկոշ երեսները ազդարարուշ-
քիշներոշ յատկացուշած են: Գիւներոշ համար դիմել Տնո-
րէնին, Սքառնոյ, Պապը Ալի ձառոտեալի քիշ 20:

ԿԻՍԱՄՄՍԵԱՅ ՀԱՆԴԷՍ

48^ր ՏԱՐԻ ԹԻԻ 3

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

5 ՅՈՒՆՎԱՐ 1899

ԸՆԹԵՐՑՈՂ ՆԵՐՈՒՆ

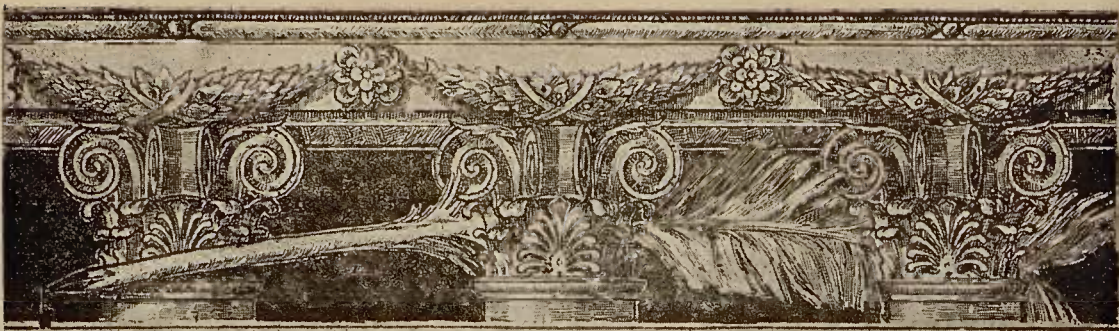
Խմբագրութիւնս իր խորին շնորհակալիքը կը յայտնէ այն քաջաբերական ընդունելութեան համար զոր ըրաւ ընդհանուր հայ մամուլը, «Մասիս»ի նոր ծրագրով վերերեւման առիթով: Նմանապէս պատասխանելով բազմաթիւ շնորհաւորական, բարեմաղթական նամակներու որոնք բարեկամներէ և համակրողներէ իրեն ուղղուած էին, կը փութայ հրապարակաւ իր շնորհակալութիւնը յայտնել:

«Մասիս»ի խմբագրութիւնը հասարակութենէն գտած իր ընդունելութեան քաջաբերուած, պիտի սկսի հետզհետէ ամբողջացնել այն ծրագիրը որուն միայն մէկ մասը գործադրուած է ցարկ:

«Մասիս»ի ներկայ թիւը հրապարակ կ'ելլէ իր մասնաւոր գեղեցիկ կողքով զոր գծած է համակրելի նկարիչ Պրն. Տիրան Զրաքեան: Պրն. Տիրան Զրաքեան թերթս իր գեղարուեստական անուանը արժանի ընելու համար ստանձնած է նաեւ բոլոր զարդերուն պատրաստութիւնը:

«Մասիս»ի խմբագրութիւնը, մեր մէջ ծաղկազօրեւոր զարգացման զարկ մը տուած ըլլալու համար, որոշած է պատրաստել տալ մեր ծաղկազօր «Ա-Բ-Գ»-ը: Յառաջիկայ թիւէն սկսելով, «Մասիս»ի բոլոր յօդուածները, առանց բացառութեան, պիտի սկսին ծաղկազօրով մը:

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

ՄԵՐ ԱՂՔԱՏՆԵՐԸ

Մ Ի Ք Ա Յ Է Լ Շ Ա Մ Տ Ա Ն Ճ Ե Ա Ն

Ս. ՂԱՆԴԻ
և ԾՆՈՆԳԻ
կոչնակնե-
րը անգամ
մըն ալ կը
հնչեցնեն
իրենց լայն
դօղանջը,

ուանգամ մըն ալ
ամէն մարդ մտքով կը վե-
րադառնայ այն բաներուն
որոնք իր ետին կը մնան և որոնք
վաղուան ստուերին տակ անցեալ
մը պիտի նկատուին շուտով:

Եկող հանդիսաւոր օրերը, խոր-
հուրդներու մէջ կը պարուրեն անցեալը
ու մարդկային հոգին ալ ամէնէն աւելի
կ'ուզէ կառչիլ այն վայրկեանին, որ
այսօրուան իր շուայլ սեթեւեթներով
մեր վաղուան միակերպ կենցաղին չա-
կերար կը բանայ, մինչեւ որ, վերջինը
չակերտներուն, ուրկէ անդին ալ չի կայ
չարունակութիւն մը, դայ վերջ դնել
զգացումներու վերկենցաղումին:

Աղքատները, տկարները ամէնէն
աւելի ա՛յս օրերուն մէջ երթակայ են
մեր արգահատանքին, կ'օգնենք, ձեռք
կուտանք անոնց, ու քանի մը օր վերջը
երբ կարօտեալներուն օգնելու համար
եղած քարոզները ալ կը դադրին, և կը
պզտիկնան շարքերը դանձանակներուն,
թապախներուն, ամէն մարդ նորէն իր
եսականութեան վերարկուն հագած, կը
նետուի կեանքի կուռն մէջ, նոյն իսկ
մուռնալով անոնք որոնց ձեռք էր տուած
երէկ և որոնք այսօր կը վերսկսին իրենց
զրկանքներու կեանքը:

* * *

Բոլոր հասարակութիւնները իրենց
կարօտեալները, հիւանդները ունին ինչ-
պէս ամէն ընտանիք կրնայ իրենները
ունենալ: Հիւանդները և կարօտեալ-
ները անխնամ ձգել, գլխաւոր պատ-
ճառներէն մէկը պիտի ըլլար անոնց աւելի
տարածուելուն, ու բոլոր այն տեղերը
ուր քաղաքակրթութիւնը մարդկայնու-
թիւն մը բերած է իրեն հետ, հոն կազ-
մակերպութիւն մըն է տկարին ձեռք
տալու դործը, ու նաեւ հասարակու-
թեան պարտաւորութիւնը, մարտնչելու
համար այն պատճառներուն դէմ, որոնք
հիւանդութիւններու և աղքատութեանց

սերմերն են: Բժշկութեան մէջ շատ աւելի կ'արժէ հիւանդութեան մը առաջըը առնել քան թէ շատ մը հիւանդներ խնամել: Բարերարութիւնն ալ իր սկզբունքը ունի, շատ աւելի կ'արժէ հասարակութեան մը սպառնացող աղքատութեան պատճառները մէջտեղէն վերցնել, քան թէ օգնել աղքատներուն, ա՛յն տեսակ եղանակով մը, որով այդ պատճառները ոչ թէ կը մեղմանան, այլ աւելի սուր կերպարանք մը թերեւս կրնան ստանալ:

* * *

Կաղանդի և Ծնունդի օրերը սրոնք ամբոխի հոգեբանութեան օրէնքով մը կը քննարկեն բազմաւորներուն սիրտը հանդէպ դժբաղդներուն, թերեւս ամէնէն աւելի յարմար ատենն է մեր սիւնակներու ներածին չափովը պարզել թէ որո՞նք են մեր հաստրակութեան մէջ պատճառները աղքատութեանց, որոնց գիտակցելով թերեւս աւելի մեծ բարերարութիւններ կարելի պիտի ըլլար ընել, Կուրծք տալով աղքատութեան պատճառներուն:

Աղքատութիւնը երկինքէն զրկուած վորձանք մը չէ մարդոց գլխուն, մարդկային ընկերութեան կազմակերպութիւնն է անոր ծնունդ տուողը: 19րդ դարու քաղաքակրթութեան մէջ, ուր ազատ մրցումի սկզբունքով կեանքի կռիւ մը կը մղուի, ուղեղի բջիջներով կամ մկաններով աւելի զօրաւոր մը պէտք է յաղթանակը տանի նուազ զօրաւորներուն վրայ, ու այս անհաւանարութեան սկզբունքը իբրեւ հիմ առնելով, բոլոր ընկերութիւնները իրենց մէջ պիտի ունենան միշտ տկարները, անկարողները, որոնք թերեւս անպատասխանատու իրենց տկարութեան, պէտք ունին հասարակութեան օգնող, կարող ձեռքերուն, որոնց գոհերն են իրենք կեանքի կռուին մէջ:

Աղքատի մասին արդէն ճիշդ ըմբռնում մը չի կայ մեր մէջ, ոչ ալ եղանակ մը, կազմակերպութիւն մը, ձեռք տալու համար ճշմարտապէս տկարին: Ինչպէս որ հարստութիւնը սխալ ըմբռնուած է մեր մէջ, կարծելով թէ ոսկիներու շատութիւնն է հարստութիւնը և ոչ թէ վայելքներու լիութիւնը, նմանապէս աղքատութեան մասին ալ ճշգրիտ գաղափար մը չունինք, որպէս զի անոր գէժ մաքառած ատեննիս ամեն բան գիտակցութեամբ ընելով աւելի վստահ արդիւնքի մը սպասենք: Մեզի համար անոնք են աղքատները՝ որոնք իրենց վիճակը իրենց արհեստը նկատելով ամէնէն աւելի յաջող կերպով կրնան իրենց կացութիւնը չահագործել, քծնելով, երես քսելով հարուստներու ոտքին:

Ես հաւատացած եմ թէ մեր մէջ շատ աւելի քիչ թուով աղքատներ պիտի ըլլային եթէ հարուստները գիտնային միայն եղանակը աղքատին օգնելու:

Մուրացկանութիւնը քաջալերելը և մուրացկանութեան քաջալերուելովը աշխատութեան համար ծնած ատելութիւնը գլխաւոր պատճառներն են, որոնցմով այսօր այնքան աղքատներ ունինք, մանաւանդ մայրաքաղաքիս միջ: Քաջալերուած, արհեստի կարգանցած աղքատութիւնը հասարակութիւն մը ամէնէն աւելի արագ կերպով քայքայող մոլութիւններէն մէկն է: Հասարակութեան մը բոլոր դասակարգերը, աղքատներէն աստիճան մը վերէն սկսելով, պէտք է միահամուռ աշխատին աղքատութիւնը ամփրելու համար, ու պէտք չէ օգնել աղքատին՝ առանց աղքատութեան պատճառներուն տեղեկացած ըլլալու: Աղքատին օգնած ատեննիս պէտք չէ միայն ամէն ինչ նիւթականօրէն հասկնանք, աղքատին բարոյականն ու հոգին պէտք չէ վնասուին մեր օգնութեան երեսէն. ընդհակառակը պէտք է աշխատիլ ամբայնել

աղքատներուն բարոյականն ու հոգին :

Աղքատներուն ճշմարտապէս օգնելու գործը եկեղեցիներու մէջ դանձանակ պատգնելով միայն կարծուած է կատարած ըլլալ : Շատնախնական պայմաններու մէջ գտնուող հասարակութեան մը համար, ուր անհատներու յարաբերութիւններն ալ այնքան պարզ են և ուր մարդիկ այնքան աղէկ կը ճանչնան զիրար, կրօնական հաստատութիւններու մէջ եղած դրամական հաւաքումները թերեւս կարող ըլլային ճիշդեղանակով մը և բաւական ամփքել աղքատութիւնը :

Իսկ երբ ընկերական պայմանները կը բարդուին և անհատներու յարաբերութիւններն ալ կը սկսին խճողուիլ, այլ եւս եկեղեցիներու մէջ եղած նախապատմական այդ հաւաքումները աղքատներուն համար, ամէնէն տկար միջոցն են թշուառութեան դէմ մաքառելու : Այն ատեն միայն կրնանք յաջողութեամբ մաքառիլ մեր թշնամիներուն դէմ, երբ անոնք անծանօթ չեն մեզի :

Անհատական այն պզտիկ ողորմութիւնները՝ որոնք պարապ տեղը մեր խղճմտանքը կը լռեցնեն, կարծեցնել տալով մեզ թէ աղքատութեան հանդէպ մեր պարտաւորութիւնը կատարեցինք, բացարձակ կերպով անկարող են թշուառութեան դէմ հաւաքական մեծ գործ մը կատարելու :

Աղքատութեան դէմ հաւաքական, կազմակերպուած օգնութիւն մը ընելու համար, Աղքատ-Հիւանդներու համար պատուապարան մը և չորս թաղերու մէջ ալ չորս աղքատախնամ ընկերութիւններ միայն ունինք, որոնք ճիշտ աղքատներու պէս, պատահական ողորմութիւններու կը պարտին իրենց գոյութիւնը :

Արդէն՝ ընդհանրապէս մեր հասարակութեան շէ ըմբռնուած աշխատու-

թեան ընկերական մեծ բարիք մը ըլլալը, և մեր աղքատներու օգնող բովանդակ հիմնարկութիւնները իրենց պարտականութիւններուն տխրօք ըմբռնումովը չեն գիտակցած թէ խեղճեցու համար աշխատութիւն գտնելը ամէնէն մեծ բարեբարութիւնը, ամէնէն մեծ ողորմութիւնն է : Եթէ աշխատութիւնը չըլլար, աշխարհի բոլոր գանձերը անզօր պիտի ըլլային թշուառութիւնը ամփքելու համար : Բայց մեր Հիւանդանոցին մէջ և ոչ ալ աղքատախնամներէն մասածուած է, աշխատութիւնն ալ իբրեւ ուղորմութեան միջոց մը գործածել : Մանաւանդ Հիւանդանոցի շատ մը յիմարներուն համար ֆիզիքական աշխատութիւնը առողջապահական և բարոյական ի՛նչ մեծ բարիք մը պիտի ըլլար : Բայց նորէն, ճշմարիտ աղքատներ, որոնք բարոյական մեծ ճշումներով կը մօտենան հիմա Աղքատախնամներուն, երբ գիտնային թէ իբրեւ օգնութիւն պիտի ստանան աշխատութեան միջոց մը, ճակատագրաց կրնային դիմել ամեն տեղ իրենց համար աշխատութիւն մը խնդրելով, ու չը պիտի կորսնցնէին իրենց անձի մասին այն բարոյական համարումը թէ իրենք ալ, ուրիշներուն պէս, իրենց ճակտին քրտինքովը կրնան իրենց օրուան հացը վաստկել :

Թշուառութեան օգնելու մեր սըլխալ եղանակովը, առանց բարոյականի, վատոյժ կամքով անհատներ դարձուցած ենք մեր աղքատները, կրկնապէս աղքատացնելով զիրենք :

Որքան որ հասարակութիւն մը մտաւորապէս կը զարգանայ, քաղաքակրթութեան մէջ յառաջ կ'երթայ, նոյնքան պէտք է, որպէս զի աղքատներուն օգնելու իր գործն ալ առողջ սկզբունքներու վրայ հիմնուի :

Աղգային Հիւանդանոցը իր կէս դարէ աւելի գոյութեան միջոցին, ուր դադրելով ձրի բուժատուն մը ըլլալէ,

իր կազմակերպութեան մէջ աւելցուցած է ծերերու եւ որբերու մասերը, պէտք է որ արդէն ամէնէն աւելի նոր սկզբունքները իւրացուցած ըլլար իր հիմնարկութեան համար, որով ԾՈՒԼԱՐԱՆ մը կամ անբարոյականութեանց բոյն մը ըլլալէ դադարելով, ազգային հիւանդներուն, կարօտներուն համար ճշմարիտ բարերարութեան աղբիւրը դառնար, փոխանակ իր ներկայ դիրքին, որով խղճի տէր մարդոց համար հեռու է այդ հաստատութիւնը իր մէջ գտնուողներուն ու եւ է կերպով հոգեկան մխիթարանք մը ազգելէ։ Աշխատութիւնը և բոլոր արհեստները, կեանքի կռուին մէջ մարդուս ամենէն մեծ ոյժերն են որոնք նստել նկարագիրը կը կազմակերպեն ու բարոյականը կամրացնեն։ Մեր Ս. Փրկչի հիւանդանոցի պատըսպարեալներուն համար, որոնք ամենէն աւելի մեր ճշմարիտ օգնութեանը կը կարօտին, պէտք է որ աշխատութիւնը և արհեստները անոր դռնէն ներս մտցնենք։ Յարմար աշխատութեամբ՝ հոն գտնուող ծերերը և յիմարները աւելի հաճոյալի կերպով պիտի անցնեն իրենց օրերը, ու աւելի առողջ ու բարոյական պիտի դառն ինքզինքնին, և արհեստներն ալ որբերու համար, մեր հասարակութեան կողմէ իրենց արուած այն անդուգական բարիքը պիտի ըլլալ, որով անոնք, փոխանակ տապալայի յաւիտենական թշուառները ըլլալու, պիտի կրնային իրենց արհեստովը, իրենց աշխատութեամբը, ձեռքովեին վաստակել երջանկութիւն մը, որուն աէրը պիտի կրնային մնալ։

Նոյն իսկ մեր աչքին տակը եղող ուրիշ ազգերու օրինակէն ալ չենք ուզեր օգտուիլ։ Ամերիկեան միսիոնարներու անդամ Օրիսըդ Չիմմըր, իրեն դիմող աղքատ հայ կիներուն փոխանակ հաց կամ դրամ տալու՝ ձեռագործ աշխատութիւն կուտայ, ու այն մխի-

թարանքը ունի թէ այդ խեղճերը իրենց ձեռքով իրենց հացը ճարելէ վերջն ալ կը սկսին աշխատութիւնը սիրել, — ու երբ աշխատութիւնը սիրեն, ալ աղքատ չեն մնար, կ'ըսէ յարգելի օրիորդը։

Մեր հիւանդանոցի անբնական վիճակը իբրեւ թէ չէր բաւեր, ու այս վերջին տասնեակ մը տարիներուն մէջ, քանի մը առանձնաշնորհուած թաղերու մէջ սկսած է նստել Աղքատախնամներու կատակերգութիւն մը։ Այս Աղքատախնամներու գործունէութիւնը կը կայանայ դանձանակ ունենալուն, երբեմն ի նպաստ ներկայացումներ տալուն և տօն օրերուն ալ բնակարանները պատելով դրամ հաւաքելուն մէջ։ Իսկ թէ ի՞նչպէս պէտք է խնամել աղքատը, և հիւանդ-աղքատը, ատոնք իրենց համար երկրորդական խնդիր են։ Միս, ածուխ, դեղ կամ բժիշկ զրկելու համար աղքատախնամներու վարչութիւնները մեծ ազաներէ յանձնարարական դիրքերու կը սպասեն, իսկ իրենք բոլորովին անտեղեակ մեր կարօտ դասակարգի բոլոր ցաւերուն՝ տառապանքներուն, դատապարտելի դսյութիւն մը միայն ունին։ Երբ մենք կ'ըսենք թէ պէտք չէ օգնել աղքատին առանց անոր աղքատութեան պատճառներուն վերահասու ըլլալու, շատ աւելի կը պահանջենք գործադրութիւնը այս սկզբունքին, մանաւանդ մեր աղքատները խնամող պաշտօնական մարմիններէն։ Իսկ մեր Աղքատախնամները, որոնք հասարակութեան քթին տակ գայթակղութիւններ ալ չեն քաշուիր յարուցանելէ, փոխանակ աղքատութեան դէմ մաքառելու, իրենց գործերովը աւելի պատճառ կը դառնան ծոյլերու, անբարոյականներու շատնանալուն։ Ո՞ր աղքատախնամը իր կանոնաւոր այցելու քննիչը ունի այն բոլոր աղքատիկ տուններուն մէջ, ուր իր օդ-

նութիւնները հասած են, ստուգելու համար իր նպաստին նպատակայարմար կերպով գործածուած ըլլալը:

Յետոյ կրկին և կրկին անգամ պէտք է շեշտել թէ միայն հացով կամ դրամով չէ որ կրնանք մեզ ներկայացնող առողջ աղքատներուն օգնել, ընդհակառակը, աշխատութիւնը անոնց համար, ամէնէն մեծ օգնութիւնն է որ կը բարձրացնէ իրենց բարոյականը: Բոլոր քաղաքակիրթ երկիրներու մէջ, — թող անոնք չլլայն յառաջապահները, — գոյութիւն չունի այն տեսակ Աղքատականամ մը, որուն նմանը, մենք մեր մէջ կը անուշանենք այսօր: Ո՞ր Աղքատականամ ընկերութիւնը եղած է մեր մէջ, որ աղքատին աշխատութիւն տալով ու նոր իրապէս օգնած ըլլալու գործունէութիւն մը ցոյց տուած է: Երբ, յանկարծակի աղէտներ անմիջական օգնութիւն մը անհրաժեշտ չեն դարձուցած, հաց ու դրամ բաժնելէ աւելի, պէտք է որ մեզ ներկայացող մանաւանդ կաշմեւորուն աղքատներուն համար աշխատութիւն ունենանք տալու: Ինչ որ Պօլսոյ մէջ գերմանացի օրիորդ մը կրնայ ընել, իրեն ներկայացող աղքատ հայ կիներուն ձեռագործ աշխատութիւններ տալով և կը յաջողի իր ձեռնարկին մէջ, ինչո՞ւ համար չպիտի կրնան մեր Աղքատախնամներն ալ նոյնը ընել, նոյն իսկ աւելի ընդարձակ սահմաններու մէջ, աշխատութիւն տալով կամ աշխատութիւն մը միջնորդելով իրենց ներկայցնող խեղճերուն համար: Այսօր Եւրոպայի մէջ, անգործ մնացողներու համար աշխատութեան միջնորդող գրասենեակներ (bureau de placement) շատ աւելի մեծ ընկերական դեր մը ունին քան թէ այն ընկերութիւնները, որոնք հաց և միս կը բաժնեն աղքատներուն:

Ամէնէն օգտակար և շնորհաւորութեան արժանի գործ մը ըրած պիտի ըլլային մեր Աղքատախնամները, եթէ

յաջողէին միանալ իրարու հետ, հաստատուելու համար գրասենեակ մը, ուր կարող ըլլային դիմել բոլոր անգործ անձերը, աշխատութիւն մը գտնելու համար: Ու այս գրասենեակը, որպէս զի կարող ըլլար, որոշ չափով մը, իրեն դիմողներուն աշխատութիւն միջնորդել, պէտք էր որ իր մարդիկը ունենար որոնք ամէն կողմ երթալով կրնային շատ մը պարապ տեղերու ցուցակը պատրաստել, և ամէն կողմ շրջաբերականներ ցրուելով կրնային պատասխաններ ոտանալ, յայտնող թէ աշխատող մարդու պէտք կայ: Այս տեսակ գրասենեակի մը ծախքերը դոցերու համար նոյն իսկ կարելի էր որոշ տասանորդ մը նստանալ այն բոլոր անձերու առաջին ամսականներէն որոնք ապրուստի միջոցի մը տիրացած են աշխատութիւն միջնորդող գրասենեակին միջոցաւ:

Բոլոր քաղաքակիրթ երկիրներու մէջ արդիւրեւ է այսօր փողոցներու մուրացկանութիւնը, ու միեւնոյն օրէնքը մեր երկրին մէջ ալ գոյութիւն ունի, թող չտալու համար որ անցորդները իրենց դիմող անձանքներու ու գրքութիւն տալով ծուլութիւնը քաջալերած ըլլան: Ինչ որ անհատներու համար արդիւրեւ է, պէտք չէ որ մենք հաւաքական կերպով ընենք: Մեր Աղքատախնամները պէտք չէ ողորմին աղքատներուն, առանց նախապէս անոնց աղքատութեան պատճառներուն տեղեկանալու և անոնց կարօտութիւնը ստուգելու, եւ յետոյ աշխատութիւնն ալ պէտք է ամէնէն աւելի գործածել, ներկայացող աղքատներուն օգնելու համար:

Այն հասարակութիւնները որոնք դիտեն ճիշդ կերպով օգնել իրենց կարօտեալներուն, շատ աւելի քիչ աղքատներ կ'ունենան, և այս վերջիններն ալ շատ աւելի բարձր բարոյականի մը կը տիրանան, քան թէ անոնք որոնք քաջալերուած մուրացկանութեամբ մը ծուլութեան և մոլութիւններու մարմնացումն են:

ԱՄԱՆՈՐ

ՏՕՆԵՐՈՒ ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ՄԵՐ ՄԷջ

Տ. Ք.

Կեանքի հակասութիւններուն նուազագոյնը չէ անշուշտ այն ձգտումը, որ տղաները կը մղէ հասած տարիքի լրջութիւնը կեղծելու, եւ հասուններու մեծագոյն ցաւն ալ է կորուստը մանկութեան խօլ պատրանքներուն՝ որոնց մօտենալու տենջը կը գալարէ զիրենք :

Խորաթափանց գիտութեամբ մերկացնելէ ետքը աշխարհն ու կեանքը այն սիրուն խաբէութիւններէն որոնցմով հաճելի է մարդկային միաբնի զարդարուիլ, իրերու մերկութիւնը կը խրտչեցնէ զմեզ, եւ առաջին փափաքը որ կը զգանք, պաճուճելն է նորէն կեանքը ենթադրական շատ մը պայմաններով, որոնց ստութիւնն ու անտիւրութիւնը մոռնալու չափին համեմատական են շատ անգամ կեանքէն քաղուած հաճոյքները :

Երեւակայութիւնը անուցանելու այն զօրաւոր պէտքը, բանաստեղծութեան այն անդիմադրելի պահանջը՝ որ մարդկային բնութեան անուցանող էական տարրերէն մէկն է, շատ քիչ անգամ կը հաւնի մերկին, ինչ ձեւի մէջ ալ ներկայանայ այն, Նոյն իսկ ճշմարիտը հաճելի չէ իրեն չոր ու ցամաք վիճակի մը մէջ : Բարոյական, ինչպէս նիւթական աշխարհին մեծ անհրաժեշտութիւններն են այն հազար ու մէկ ոջիւնցները՝ որոնք առանց խաթարելու իրերու բնութիւնը, առանց ճշմարտի միաստեղծ, կը գոհացնեն մաքրին եւ հոգւոյն գեղարդիական պահանջները :

Գեղեցկի, սեթեւեթներու պահանջը այնքան զօրաւոր է մարդու մէջ, որ աշխարհիկ կեանքի, կրօնային համոզումներու ազդեցութենէն զեր ի վեր՝ կը ներգործէ ամենէն սկիզբի ընկերութիւններու, ինչպէս ամենէն եւ պիկուրեան միջավայրերու վրայ ալ, իր ազ-

դեցութիւնը համայնական է . ոչինչ, գրեթէ ոչինչ կը վրիպի իրմէ :

Գիտական եւ փիլիսոփայական ըմբռնումը որ եւ է բան մը չի զանազաներ այս օրը երէկուքնէ կամ վաղուքնէ, եւ պատճառ մը չկայ մասնաւոր նշանակութիւն մը տալու տարւոյն այսինչ՝ կամ այնինչ թուականին . ժամանակի այդ պայմանադրական բաժանումները արդէն իրենց նշանակութիւնը կը կորսնցնեն գիտունին աչքին առջեւ, որուն համար բնութիւնը՝ օրէնքներու յարատեւ շարունակութեան ու յաւիտենական կանոնաւորութեան մը մէջ կը կայանայ :

Այն տեսակ գիտական եւ փիլիսոփայական ըմբռնումը որուն տեսակէտով ջիւղերու մասնաւոր տրամադրութիւն մըն է հաճոյքի այն համաբաւար փոխանակութիւնը որուն Սէր անունը կուտանք մեր սգիտութեանը մութին մէջ, կրնայ նմանապէս գիտական ցամաք եղբերու վերածել նիւթական եւ բարոյական աշխարհի բոլոր երեւոյթներն ալ :

Սակայն գիտութեան այս բացարձակ ճշմարտութիւններուն հասնելէ ետքը, ինչ ահագին փախուստ մը անոնցմէ, նոյն իսկ մեր երջանկութենէն :

Մարդիկ միշտ պիտի սիրեն գիտութեան ցամաքութիւններէն եւ փիլիսոփայութեան տափակութիւններէն հեռանալ, սրտի եւ մաքի պայմանադրական յտակութիւններ ընծայելով կեանքին :

* * *

Տօները, ինչպէս կ'ըմբռնենք զանոնք կրօնական եւ ընկերային կրկին տեսակէտով, կեանքի ճշմարտ պէտքերը ըլլալէ զատ, լաւագոյն փորձաքարերն են միանգամայն համայնքներու բարոյական եւ գեղարդական ձգտումները դատելու համար :

Դար մը առաջ, երբ գրեթէ բան մը չէր ձգուեր Ֆրանսական ընկերութեան մէջ հին տոնին պայմանադրութիւններէն, կարելի չեղաւ մէկդի նետել տօներն իրեւ հինին բեկորները . ամէն պատմութիւն վերծանող, հետաքրքրութեամբ կարդացած է մանրամասնութիւններն այն աշխարհի հանդիսաւորութիւններուն, որոնցմով յապուրդ կը տրուէր այն առեն բարիւցիներու հոգեղեղ տենչութիւն :

Ամէն ատեն ու ամէն միջավայրի մէջ հանդէսները տօնեյոս ձեռք միշտ բան մը արտայայտած է համայնքներու բարոյական եւ մտաւորական վիճակի մասին . հասարակութիւն մը մտաւորապէս եւ բարոյապէս ալ այնքան բարձր վիճակի մը մէջ կը գտնուի , որքան զգացմանց ազնուութեան եւ եսքերիքի փափկութեան նշաններ կը կրեն այն պայմանադրական բոլոր ձեւերը որոնց արտայայտութիւնն է տօնը :

Այս տեսակէտէն զատելով մեր կազանդր , անոր մէջ առաջին պարագան որ ուշադրութիւն կը զրաւէ , արարողութեանց նշանակիչ ձեւն է որոցմով կը բարեւէ հայ Եկեղեցին նոր տարիին ծնունդը :

Ստեղծագործութեան պատմութենէն ըսկըսելով Իսրայէլի կեանքին բոլոր գլխաւոր եղելութիւնները՝ որոնք կը կարգադրեն պլպլացող կանդեղներու խորհրդաւոր լոյսին տակ , աղօթքները՝ որոնք իբր բուրվառումներ կը դիմաւորեն նոր տարին , ու մեղեդիներու երանութեանը մէջ՝ Արշալոյսը որ կամաց կամաց կուգայ ձերմկցնել ատճարին խորհրդաւոր աչքերու պէս խորունկ պատուհանները , միատիքական վսեմի մը անուրանալի նշանները ունին , որոնց առջեւ ստիպուած է խոնարհիլ ամենէն զօրաբանած գեղագիտութիւնն իսկ :

Եկեղեցւոյն մեծ տօները գիշերային արարողութիւններով հանդիսաւորելու սովորութիւնը՝ որ ուրիշ արեւելեան Եկեղեցիներէ աւելի շեշտուած է հայ Եկեղեցւոյն մէջ , նախնեաց եսքերիքի ձգտումներուն մեծարժէք բեկորներէն մէկն է : Եկեղեցին՝ տոնմային աւանդութեանց այն հաւատարիմ պահպանողը՝ իր ծէսերուն ու երգերուն մէջ ուրիշ բեկորներ ալ պահած է զեւ եսքերիքի այս ձգտումէն :

Ու եթէ՝ դարերու հոլովումին մէջ ժամանակը՝ տաճարէն զուրս խիստ քիչ բան ձգած , մեր հին եսքերիքէն , սակայն բնական եւ ընկերային կեանքի երեւոյթները՝ որոնց արտայայտութեանը առիթ կ'ըլլայ ԱՄԱՆՕՐԸ , մեր գտառային կեանքին մէջ , հինին զրոյժէն աւանդական բաներ կը կրէ նմանապէս :

Սակայն մեր Պօլսոյ ընկերութեանը մէջ , արեւելքի նահապետական կեանքին սովորու-

թիւնները կորուսած , ու դեռ չազդուած արեւմտեան կենցաղագիտութեան նրբութիւններէն (կենցաղագիտութիւն որ ինքնին ամբողջ եսքերիք մըն է արդէն) , պէտք է խոստովանիլ թէ՛ ամենէն անիմաստ ձեւերով է որ կը տօնուի կաղանդը :

Օխտը ըսկիւն աւանդական սովորութիւնը որ արտակարգ ջերմեանդներու երամ մը կ'աւելցնէ Բագոսի սովորական երկրպագուներուն վրայ , բան մը չըսեր խորհովին ու նրբասէրին :

Եթէ պտուղներու եւ անուշապուրնութեանը սեղանը բնութեան շնորհներէն զոհանալու ազաւաղեալ նշանակութիւն մը ունի , այսքանը խիստ քիչ պէտք է համարուի կոնակին վրայ անցեալի խոշոր կոյտ մը եւ աչքին առջեւ արեւմտեան կենցաղաւարութեան ամբողջ ճոխութիւնները ունեցող հասարակութեան մը շատացնելու :

Ընտանեկան յարկերուն մէջ անցած դարձածը չափազանց զեանաքարչ է եւ անկարող որ սրտէն խօսիլու բնութիւնը ունենայ . պէտք է խոստովանիլ թէ՛ զարդասիրական , անձնասիրական , եսքերիքի՝ ամէն ձեւերէն զուրկ կերպով է որ կը տօնենք կաղանդը :

Որքան հեռու ենք անգղիական մարդասիրութեան այն յորդառատ զեղումէն՝ որուն առիթ կ'ընծայէ ԳՐԻՍԹՄԷՍը , անգղիացիներու այն կանխահաս կազանդը . որքան հեռու ենք Եւրոպական կեանքի ծնունդի եւ կաղանդի ծառերէն , որոնք այնքան նրբաձաշակ ընտանեկան հաւաքումներու առիթ կ'ըլլան , որքան հեռու ենք արեւելեան պարահանդէսներէն ու խրախմտութիւններէն , որոնց մէջ՝ ամենաբարձր եսքերիքով մը մեծերն ալ կը զրօնուեն պզտիկներուն ուրախութիւնը տեսնելով , որքան հեռու ենք . . .

Սակայն բռնումն մասանցը այնքան երկար պիտի ըլլար որքան անօգուտ :

Պոլսական կաղանդը , իր ներկայ ձեւին մէջ չորրորդիւն զաղափար մը չկրնար տալ մեր եսքերիքին , մարդասիրութեանը , զգացմանց ազնուութեանը նկատմամբ :

Ամանորին , ինչպէս մեր ուրիշ տօներուն ալ՝ եւ պատարմի , կեանքի բարձր ըմբռնումին , վեհանձն ձգտումներու պայմանագրութիւնները պէտք է աւելցնել :

Առանց առանց կաղանդի թուական մը միայն կրնայ ըլլալ . եւ թերեւ թուականէն ալ պակաս բան մը , — պարզ թիւ մը միայն :

ՄԵՐ ԲԱՐՔԵՐԷՆ

ԸՆՏԱՆԻՔ ՄԸ

ՉԱՐՄԱՅՐ ՍԱՀԱԿԵԱՆ

— Ժամը քանին է, Մառի :

— Եօթնուկէս :

Անկիւնները կը բացուէր լայնանիւստ բազմոցներու վրայ, բարձրահասակ պատուհաններու առաջը, դէմ դէմի նստեր են հարսն ու կնուր, քաղքենի՝ պարկեշտ ու բարեմիտ կահազարդումով մը հանգստաւէտաւ ընդարձակ սրահին խորը, ուր, կապարեայ ծանրութեամբ կտրուող թաւշկայտ թանձր վարագոյրներու բացուածքներէն ձմեռ իրիկուան տաքոյն լոյս մը կը թափանցէ, գաղանապահ ցոլքեր քսելով հոս հոն, գետինը կակղապատող թրքական ճոխ դորդերուն վրայ, մէջտեղի դորշ վառարանին, ինչպէս պատէն կախուած միամիտ պատկերներուն, որոնք խելացորտ արհաւիրքի եւ գեղջուկ տխուր խաղաղութեան զրուստներ կը տեսարանեն :

Ճերմակ մազերը սեւ զլխանոցին տակ ամփոփ՝ ծակոտած մօր փոթերու խորէն պըճըլտացող աչքերով, զիրուկ խաթուն մըն է կնարացի վաճառական Սարգիս Էֆէնտի Համբարձումեանին մայրը : Կռակը բարձին՝ բուրդէ գուլպաներով ալ աւելի գէրջած ոտքերը — որոնց « փապուճ » ներք բազմոցին քովը կ'սպասեն բերանաբաց — անդորրաւէտ լըքումով մը երկնցուցած՝ գուլպայ մը կը հիւսէ ուշադիր, կը ձեռնընկերէն վեր մարախի եղջիւրիներու պէս յեղ ցցուող բարակ ասեղներով որոնք անդուկ կ'երերան, կը կտրատեն, կը խաչածեւեն զիրար մեքենական լարուած շարժականութեամբ մը : Պատուհանէն՝ լոյսը կուգայ նուրբ վրձնումով մը եղերի պատու կիսադէմքին խորտուրտ շրջագիծը, մինչ մնացած մասը ստուերոտ թանձրացումի մը մէջ կ'ուռնայ : Հարսը գեղատի կին մըն է, արդի, եւրոպական զիմագծութեամբ մը որ կը հակադասուի կեսուրով դէմքին անկեղծօրէն գաւառաւորայ ար-

տայայտութեանը հետ : Շագանակագոյն մազերու քմորոտ հիւսքեր ալէժալ կ'իջնան կանոնաւոր ու նուրբ գծագրութեամբ կիսադէմքին մէջտեղէն, ուր երիտասարդ գոյնեւրու փափուկ ծածանք մը կը թեւէ, կիսաստուերին երազանքով փայփայուած : Պարզ կապոյտ չրջագետ մը, մասնող թուրութեամբ մը կը գրկէ իրանին չորհածեւ կոթութիւնները, եւ ստուերոտ լայն ծալքերով կ'իջնայ սրունդներն ի վար, զոր գորգին վրայ է երկնցուցեր լքման սիրուն դիքքի մը մէջ : Ձեռքը դիքք մը ունի, պզտիկ, որմէ մերթ աչքը կը բարձրանայ, հեռաստեղծող խոհուն ակնարկով մը դուրս ուղղուելու պատուհանէն, որուն չրջանակին մէջ կը խօլածեւորին ջղաման զալարումները ծամածուռ դրոխ հովէն շարժող ոսկրացած ծաւերուն :

Հանդարտ խորագոյզ վառարանին դուրս չինքերով լեցուած մթնոլորտին մէջ որ չօլափելի բանի մը ճնշումը, գէր ու տաքցած մարմնոյ մը ծանրաշունչ քրտնածութիւնը ունի, թմրաման լուծիւն մը կ'անէանայ, ծանր ու պարարտ խաղաղութիւն մը, ուր պատի ժամացոյցին ճօճանակը դանդաղօրէն կ'երերցնէ իր ընդհատ ու կանոնաւորուած կեանքականութիւնը : Անոր ձայնը, այն ժամերով որոնց անապատներու մէջէն քաղող ուղտերու դանդաղ կոտորութեամբ աչք մը թնոլորտին մէջէն անցքը կը հռչակէ ատեն ատեն, միակ դէպքն է սրահին մեռած կեանքին, անոր քունին օրօրը կարծես, իր միախաղ ճօճումով աւելի՝ շեշտող լուծիւնը, ինչպէս լոյսի կաթիլներ աւելի՝ խոր ու սեւ կը ցայտեցնեն ամբաւ տարածութիւն մը մութի :

— Մառի, սաւկէ դերձան կուտա՞ս :

— Շատ աղէկ :

Գորգի թաւշեայ կակղութիւններու վրայ պահ մը հեւացող չրջագետի շրջին մը, դարակի մը բացուելուն եւ գոցուելուն չուկը, միալանի մը, ու լուծիւնը նորէն կ'իյնայ, կը գոցուի ծանր, վայրկեան մը կիսաբացուած կապարէ դուռի մը պէս, եւ ճօճանակին ձայնն օրօրուելով կ'ամայանայ սրահին մէջ : Չնչին միջադէպեր են որ կուգան երբեմն խղել անցողակի համրութեան ու հանդարտութեան մունջ դաշինքը որով

կ'եղբայրանան հոն կարծես իրերն ու էակները : Սպասաւոր մըն է որ մերթ ճամբաբացուած դռնէն կ'երեւայ ճերմակ դոգնոցով, բան մը կը շակէ, կը բերէ կամ կը տանի, քանի մը բառ կը փսփոյայ, յարգարիւր՝ չըջապատող լուսթեան, եւ անշշուկ կը մեկնի, իր սանաձայնը քանի մը վայրկեան՝ խոհանոցին մարմար աստիճաններուն վրայ կը հնչէ հեռալուր, հետզհետէ սուղելով, հասնելով կամարակապ խորութիւններու մէջ :

— Աս օր ինչ օր է, Մառի :

— Զորեքշաբթի . . .

Ծոյլ վանկերը տակաւ կը նուաղին ճանձրայած լուսթեանը մէջ արահին, ուր ատեն ատեն խուսափուկ հրճուանքի մը, վճիտ ծիծաղներու փունջի մը պէս կը հնչեն ժամերուն եկեեիքը հռչակող աշխոյժ հարուածները, — թրթռուն հեգնութիւնը կարծես ժամանակին որ հոգտելի կեանքին վրայ կը խնդայ, իը անդարձ փախուստը երգելով միանգամայն :

Ժամացոյցը 12 կը զարնէ : Կաղերը կը վառուին : Ստուերներ ու լոյսեր իրենց նրկարչագեղ դրացնութիւնները կը փոեն ընդարձակ սրահին մէջ, ուր հարսին ու կեսուերով զուլաները կը ծաղրամկարուին վարտոնուած վարազոյրներուն վրայ : Խլրտում մը տեղի կ'ունենայ : Կեսուերը ա'լ կը ժողուրտէ իր աշխատութիւնը, եւ խնամքոտ ու զուրգուրացող յարգարումով մը տուփին մէջ կը տեղաւորէ : Հարոր՝ ձուածեւ աղւոր դէմքը լոյսին՝ կը մնայ պաղած ու երազուն :

— Հիմա ուր է նէ զաւակս կուգայ :

— Այո . . .

Զանգակի հեռաւոր թրթռումը կը լսուի դրսէն ուր հովը սուլումներով կը սուրայ, եւ պարտէզին մէջ սոսնաձայն մը դէպ ի դուռը արտորացող : Կեսուերը բազմոցէն վար կ'իջնայ, եւ կը պատրաստուի « փապուճ » ները հաղնիլ, մինչ հարոր քայլերը կ'ուղղէ դէպ ի սրահին դուռը, զոր սպասաւոր մը, մէկ ձեռքը կանթեղ՝ կուգայ բանալ : Մարմար աստիճաններուն վրայէն տիրապետական խոշոր քայլեր կը հնչեն վեր ելլող, ու վայրկեան մը ետքը, կանթեղէն չեշտակի լուսաւորուելով՝ դուրսի մութ կտաւին վրայ օրոշ կը նկարուի

լայն ուսերուն մէջտեղ մխրձած՝ ուռուցիկ ճակատով ու այտերով խոշոր՝ գլխագիր զուլը՝ Կեսարացի վաճառականին : Կինը ճիտը ծուռ, իր սիրուն սիրուէթը կը կեցնէ դրան քով : մինչ իւր ահագին մարմնոյն պարարտ ու որոճացող տատանումովը մայրը՝ աղուն ընդառաջ կը դանդաղի :

— Աս ինչ ցուրտ է պէ . . .

Խոշոր-թմրկաձեւ փորը առջին ձգած, վաճառականը ներս կը մտնայ, վերարկուն եւ հովանոցը մէկ կողմ կը նետէ սրանեղ շարժումով մը : ու քթին տակէն « բարբիթնկուն » մը լարտելով կ'երթայ բազմոցին վրայ փռուիլ :

— Է, ինչ կայ ինչ չկայ նայինք . . . ինչ ըրիք այսօր . . .

Սարգիս էֆէնտին շուրջը կը նայի բան մը փնտռելու ձեւով :

— Է, ճաշ ընենք, Մարկոսին ըսէք առօթի եմ :

Ճաշասենեակին մէջ, խոշոր սեղանի մը շուրջը անջրպիտուած, ապաշխարող վանականներու պէս լուռ ու մունջ կը ճաշեն, շարունակական յարմրերէր ծամծմումով մը որ յախճապակիի եւ մետաղի բաշխման քինջ խաղերով կ'ընդելուղուի : Գլուխը կախ, հաստ թեւերը հանգստորէն ծածկոյթին վրայ փռած, կորովի, աղմկալից ախորժակով մը վաճառականը կ'ուտէ, — պատառաքաղի տիրական հարուածներով, որոնք պնակը կը խորեն, բերանը կը խճողեն լիաշուրթն եւ պեխերը կ'իւղոտեն :

Սրահը, ուր վերադարձած են, Սարգիս էֆէնտի, լայն գիշերադգեռտ մը հագնելէն ետքը որ տիկի մը պէս կուռնայ մարմնոյն շուրջը, գրասեղանին առջեւ կ'անցնի ու դրպանէն թուղթիբու խառնադէզ մը հանելով կը թղթաւէ, կը փնտռէ, կը կարդայ, մերթ թուանշաններ շարելով ճերմակ էջի մը վրայ : Կնճիռ մը երգնին զինքը կը կեցնէ, ձեռքը ճակտին տանիլ եւ մտածել կուտայ անձկոտ : Անպին՝ կինը բարձին արմկած՝ խոհուն՝ կը կը նայի իր ճաղատ գանկին օրուն վրայ լոյսը չեշտակի կը զարնէ, մինչ միւս բազմոցէն՝ խոկալու ձայնը կը լսուի մօրը որ կռնակը

կրիայի պատեանի մը պէս կըրցուցած՝ խո-
րունկ կը քնանայ : Ժամացոյցին թիքթա-
քը այդ խորդիւնին հետ կը լեցնէ ամայի լը-
ռութիւնը սրահին ուր եր սղող կնոջ մօտ ու
մարդուն որ կը հաշուէ , վառարանին խո-
ղովակներն ի վեր տենցո՞ւ հեւք մը խլրտե-
լով կը մազլցի կ'ելլայ , մատնող անոր կրակի
ու բոցի ներքին կեանքը կայտառ :

Գիշերուան ժամը Ծն է , վաճառականը
սաքի կ'ելլայ , թուղթերը կը ժողվէ , եւ
դառնալով կնոջը (որուն արտեւանունքները
քունի ու հրազանքի ծանրացումով մը կը
խոնարհին)

— Ա՛յ ուշ է ատենը , կ'ըսէ , հայտէ՛ կը-
թանք պառկինք :

Կ Ա Ս Կ Ա Շ Ս

ՌՈՒՐԷՆ ԶԱՐԳԱՐԵԱՆ (Խարբերոյ)

Գանգուրներուդ , սեւ մազերուդ հողմովար՝
Քունքերէդ վար , այտերէդ վար ցիրուցան՝
Եղա՞ւ մէկն որ ինձմէ աւտջ սիրահար՝
Մըծեց անոնց հեշտանքը թարմ կուսութեան :

Եղա՞ւ մէկը , ըսէ շիտակ , ա՛հ , եղա՞ւ
Որ համարձակ , բերտ թեւերով մեղապարտ ,
Փաթտուեցաւ փափուկ վրդիդ ու անբու-
Հըծեց քեզի ան իզձերը անհանգարտ :

Մովաւ պըղտոր կոհակներուն չափ մըսայլ ,
Դիշերուան պէս թախիծն հոգին կը պատէ ,
Երբ կը տեսնեմ ծիծաղդ անհոգ , անայլայլ :

Ու կը ժպտիս անդիակից և . . . դուցէ
Տեղեակ վըշտիս , հոգւոյս սուգին , ցաւին ալ .
Դուն չես գիտեր թէ կասկածաւ եմ քեզմէ :

ԴԵՐԱՍԱՆՈՒՀԻՆ

ԼԵՒՈՆ ՍԵՂԲՈՍԵԱՆ

(ՄԻՒՆԻԲ)

Գ.

առը-դիւղի շողենաւը նոր էր
մօտեցեր Մեծ-կամուրջին . եւ
բազմութիւնը երկնքին հո-
տանքով դուրս կը յորդէր շողենաւի նեղ կա-
մըրջակէն :

Բազմութենէն քիչ մը հեռու , ծովուն
ու նաւին նայող վանդակին մօտիկ կեցած էր
Մինէ երիտասարդի մը հետ : Վերջինը փոք-
րահասակ , սեւ-դուղ մազերով , նուրբ ու
քնքուշ կազմով , զրեթէ կանացի գեղեցկու-
թեամբ , քսան-քսաներկու տարեկան տղայ
մըն էր . թեթեւ ու շարժուն :

— Սայտառակութիւն է , սակայն ճշմա-
րիտ խայտառակութիւն . կը խօսէր , տղան
հազուադիւտ արագութեամբ մը , Գաղափարը
տափակ , հազար անգամ կրկնուած . իսկ ձեւն
ու կազմը գողցուած է , երեւակայեցէք , Ֆը-
րանսուա Քօթէն . անչուշտ կարգացած էք
Ֆրանսուա Քօթէն . չէ՞ , կը կատակէք : Ինչ-
պէս ըսի՝ բացարձակ խայտառակութիւն , ո՛չ
ճաշակ , ո՛չ յղացում . դէ՛ , վաղը լրացին մէջ
կը կարգաք քննադատութիւնը . բայց կէտ
սա կէտ վերլուծած եմ . կզած՝ փամպակի
պէս : Սակայն մտածեցէք , այդ ուղղակի
հասարակութեան քիթին խնդալ ըսել է . ա-
նունն ալ դնել բանաստեղծութիւն , ան ալ
քերթուած . եւ անգամ մը իրարու փակցու-
ցած անձուռնի յանգերը տեսնէք . քութիեօ՛գ :
Եւ ներքին եռացող յուզումէն իր կեցած
տեղը մնայու անկարող՝ սկսաւ երկու քայլ
տեղ՝ աղջկան դիմացը շապկ երթեւեկել ,
ձեռքերը ժաքէթին զրպանները դրած :

Մինէ լուռ կը հեռակէր խօսակցին՝ չո-
գենաւի նոր գնած տոմսակը մատնեւուն մէջ
խաղցընելով :

« Եւ անկէ վերջը, դեռ այդ բոլորը չէ . . . »

Կ'ուզէր երիտասարդը շարունակէ, երբ Մինէ յանկարծ անակնկալի զուարթ « ան » մը ըրաւ ու նետուեցաւ դէպի տոմատուի պատուհանիկին կողմը :

« Բարեւ . այս ի՞նչ հրաշք . Պօլին ես իջեր :

Հրանտ ձեռքը մեկնեց աղջկան, եւ դեռ ձեռք-ձեռքի մօտեցան երիտասարդին .

— Իրարու ծանօթ չէ՞ք , հարցուց Մինէ :

— Դժբաղդաբար , պատիւ չեմ ունեցած . եղաւ երիտասարդի պատասխանը . զլսու թեթեւ խոնարհութեամբ մը :

— Քուզէնս , Հրանտ Այիմեան , տօքտօր , ֆիզիօլօկ . ներկայացուց աղջկը : Եւ պարոն Գրիգորիկ Տեսարեան , հրեհնի դէմ ապահովագրական ընկերութեան գործակատար , բանաստեղծ , հրապարակախօս , նկարիչ , քննադատ , եւ պէտք եղած ժամանակը գերասան :

— Օ՛, այդպէս սիրուն բազմակողմանի . նկատեց Հրանտ :

— Ա՛խ , պարոն , օրիորդը կատակել կը սիրէ . պատասխանեց Գրիգորիկ զլսու սիրուն ու հպարտ շարժումով մը , որու տակէն սակայն կեղծ-համեստութիւնը իր դէմքը ցոյց կու տար :

— Եւ , հա՛ , մոռցայ . իմ մասնաւոր գրաբերս , Ռուսաստանէն նամակներս պարոնի հասցէին կուգան . աւելցուց Մինէ :

— Իմ պաշտօններէս ամենէն նախանձելին . կցեց երիտասարդը խնդալով :

— Իսկ դո՞ւն . զարձաւ աղջիկը Հրանտին : Այսպէս գաղտուկ Պօլին կ'իջնէս . բայց ինծի գալու ժամանակ չունիմ . աղէկ , Երէկ իրիկուն անգամ մը միտքէս անցաւ եղնեմ Ֆէնէո Պահճէ դամ : Ա՛հ , չերեւակայէս , դէմքդ շատ կարօտցած լինելուս համար . երբէք . սիրտս նաւարկել կ'ուզէր միայն , ուրիշ ոչինչ : շատանց է նաւարկած չեմ . ըսի՛ նորէն անգամ մը միտսին ծովուն վրայ կը բացուինք . թէեւ ի հարկէ ինքնին այդ նորհին բնաւ արժանի չես :

— Դէ՛ , եթէ այդչափ կը ցանկաս , կարելի է այդ մասին անգամ մը մտածելու բարեհաճիմ . միայն յամենայն դէպս պայմանով մը :

— Բա՛հ . ի՞նչ պայման :

— Որ՝ ծովուն վրայ խելօք պիտի կենաս ,

եւ բացարձակ հնազանդիս պիտի իմ ծովակալի հրամաններուս :

— Հրամաններո՞ւդ . . . ես պայմանով գործ չեմ սիրեր . այն ալ քեզի հետ . հիմ , ծիծաղելի է . կամ մակոյկը ժայռի մը կը զարնես , կամ ծանծաղը կը նստեցնես :

— Այո՛ , այո՛ , պարոն , օրիորդը իրաւունք ունի . մէջ նետուեցաւ երիտասարդը : Ղեկը պէտք է կամաց-կամաց կանանց ձեռքը տայ . ժամանակները սկսած են փոխուիլ . ապագան ամառներունն է . եւ Ամառօնի ափերը արդէն իսկ մտած են կանայք իրենց այդ նոր գերին մէջ :

Ու ծիծաղեցաւ բառախաղէն կատարելապէս դո՛հ :

— Մի՛թէ . հեղինեց Հրանտ : Կրնամ երեւակայեր , թէ ինչ կը լինի կանանց կառավարած աշխարհքը : Եւ եթէ ձեր մարգարէութիւնը շիտակ է , այն ատեն պէտք է մասնաւորապէս փառք տանք բնութեան , որ այդ քաօսի դարուն մէջ ծնած լինելու դժբաղդութիւնը ունեցած չենք :

— Ի՞նչպէս . հապա կանանց ազատ ապագան , հապա անոնց վիճակուած պատմական մեծ դերը . ուրեմն պարոնը դեռ հին փիլիսոփայական ուղղութեան կը պատկանի , իսկ ես կ'ըսպատէի , որ իրրեւ տօքտօր . . . : Պարոնը տօքտօր է ըսիք կարծեմ , չէ՞ , օրիորդ :

— Մասնազէտ ֆիզիօլօկ . բացատրեց Հրանտ :

— Ա՛խ , մասնազէտ . ոչինչ , հետաքրքիր է . ֆիզիօլօգի , գիտութիւններու մայրը . արիւն եւ սիրտ . եւ սրբան դրացի բանաստեղծութեան :

— Սակայն , դժբաղդաբար , ես զլսաւորապէս ջիգերով կ'ըզգաղիմ , առարկեց աղան՝ հազիւ նշմարելի հեղնական ժպիտով մը :

— Ըհ՛ , ջիգեր . դարավերջիկ է : Զղային դար , ջղային . այո՛ , իրաւունք ունիք , ուսումնասիրելու ժամանակակից նիւթ : Ռեզիլ Լիթերերի վերջին համարը կարդացած էք . շատ սիրուն յօդուած մը կայ արդի դրական երկերու ջղայնութեան վրայ . այ , օրինակ , բաւական է միայն յիշել Վեռլէն , Իբսէն , Նիշէ , Դասդայէվսկի . այո՛ , այո՛ , համաշխարհային հիւանդութիւն :

— Բայց , երեւակայեցէք , քուզէնս այդ

ձեր ըսած մեծ հիւանդութեամբը չէ որ կը հետաքրքրուի , այլ պարզապէս ջգտին կեդրոնի կազմութեամբ է կցեց Մինէ՝ տեսակ մը գրգռող-գրգռող չեչտով :

Կրակի վրայ իւր լեցընել կ'ուզէր :

— Կ'ըմբռնեմ . զուտ բնագիտական տեսակէտէն , խիստ օգտակար ուսումնասիրութիւն , ի հարկէ : Միայն գիտէ՞ք , ազնիւ պարոն , կը ցտնկայի իմանալ , անշուշտ եթէ անհամեստութիւն չէ հարցընելս , ինչպէս է , որ այդ տեսակ աշխատութիւն մը ձեզի ընտրած էք : Մարդ եւրոպայ երթալէն վերջը շատ աւելի . . . այսպէս ըսած , գրաւիչ նիւթ մը կրնար ընտրել իր ուսումնասիրութեան :

— Ինչո՞ւ կը կարծէք , թէ ուղեղի ուսումնասիրութիւնը անգրաւելի է :

— Անգրաւելի . . . ո՞չ , ո՞վ ըսաւ . քաւ լիցի : Միայն քիչ մը . . . ինծի կը թուի . . . շատ միակողմանի . տեսակ մը . . . չոր ու զուրկ փօէզիէ : Ա՛յ , բոլորովին ուրիշ բան է գրական կեանքի ուսումնասիրութիւնը , կամ բեմը , կամ փիլիսոփայական մտքի արտագրութիւնները , ի՞նչ կեանք , ի՞նչ փօէզի այդ բոլորին մէջ . այո՛ , կրանքի փօէզին :

— Է՛ , պարոն , ինչ բնենք , ամենքին արուած չէ կեանքի փօէզիով զբաղուելու ընդունակութիւնը . պատասխանեց Հրանտ՝ վերին տատիճանի ձիապաշարժ խոնարհ դէմք մը չինելով :

Շողանաւը սուլեց :

— Տաղանդ ըսել կ'ուզէք . ի հարկէ . սակաւաթիւ են անոնք , որոնց ճակտին իր մատը դնելով կ'ըստեղծէ Աստուած , ինչպէս կ'ըսէ անմահն Վիկտոր Հիւկո՛ .

— Կը տեսնէք , բարեկամս , անմահն Վիկտոր Հիւկոն ալ ինծի համակարծիք է եղեր :

Հրանտի բառերուն այդ չեչտուած կրկնութիւնը Գրիգորիկին անախորժ եկաւ : Բայց առանց ոչինչ նշմարել տալու , Ժպիտով մը ու թեթեւ մը ծուկով ձեռքը մեկնեց Ծիւնէին .

— Դէ՛ , օրիորդ , կը ներէք . այս իրիկունս ես իւսկիւնտար եմ անցնելու , ու շողանաւս արդէն մեկնելու տրամադրութիւններ կը ցնցընէ . ստիպուած եմ անջատուելու , թէեւ

դիտէք , թէ որքան ծանր է ինծի ձեր ներկայութենէն զրկուիլս : Յոյս ունիմ , որ ձեր ըսած ներկայացումը վայելելու ամենամեծ երջանկութիւնը պիտի ունենանք շուտով : Ահա՛ , պարոն , տեսէ՛ք , որու ճակատին է Աստուած իր մատը դրեր . կը նախանձիրձեղի ճշմարիտ , որ այսպէս քուզին մը ունիք : Օրիորդ , յաջիշտակութիւններս : Պարոն :

Ու մինչև մէջքը ճկելով՝ փափուկ լայնակըր գլխարկը ճարպիկ շարժումով մը երկրցուց օդին մէջ , անցուց նորէն գոռոզ մազերուն , ու արագ անդին նետուեցաւ դէպի միւս շողանաւին կողմը :

Գառը-գլուղի շողանաւը նորէն սուլեց :

— Տոմսակ ունիմ , հարցուց Հրանտ :

— Այո՛ :

Տղան շտապ գնեց իրեն համար ալ , միասին իջան շողանաւ . ու մտան կողմնակի խրջիկներէն մէկը , ուր միայն երկու անձեր անկիւնը քաշուած կը խօսակցէին :

Շողանաւը ճամբայ ելաւ :

Դուրսը սկսած էր գորշանալ , ևցիկը մութ էր գրեթէ :

Մինէ ծնօտը ձեռքին յենած , ու արմուկը փոքրիկ լուսամուտին՝ ծովուն կը նայէր ուշադիր , ուր նաւերու ու նաւակներու ամբողջ ամբոխ մը իրարու գլխու էին խռներ : Եւ երբ վերջապէս աղջիկը հայեցաքը ներս դարցուց՝ իր առաջին տեսածը տղու խոշոր աչքերը եղան , որոնք յամառ իր դէմքին էին դաժուեր : Մինէ խնդաց :

— Նո՞ւ , կերևի Սասունոյ մատին տեղը կը փնտրուես ճակատի վրայ :

— Գրեթէ՛ :

Է՛ , ինչ կ'ըսես իմ դեռածիլ երկրպագուիս դատողութիւններուն :

— Ոչինչ . ինչ պիտի ըսեմ : Այդ դատողութիւնները միայն անորը չեն . ինծի համար բնաւ նորութիւն չէ ըսելը , որ դատողութիւնները մանր , չոր , մասնատու , երկրորդական խնդիրներ են , դորձաւորի սեւ , անգրաւելի աշխատանք , ուրկէ ի հարկէ կարելի է օգտուել , բայց որուն մէջ ինքնին կեանք չի կայ , մտքի եւ սրտի սլացում չի կայ , « Կեանքի փօէզին չի կայ » , ինչպէս քիչ մը առաջ այդ սիրուն երախան կ'ըսէր : Եւ անոր համակարծիք են ի հարկէ մեր բո-

լոր միւս մտքի երախտները . մեր սրտի գրեթէ ամբողջ զրական հրապարակը :

Պահ մը լռեց , ջղուտ ձեռքով ժամացոյցի չղթային հետ սկսաւ խաղալ . ու յանկարծ կրքոտ շնչաւով մը վրայ առաւ .

— Փօէզը՛, եթէ վայրկեան մը միայն առնօք կարողանային թափանցել քիմիադէտի հոգին , երբ ան իր աշխատանոցի տակնուվրայութեան մէջ , զլխահակ , փորձի սրտակը ձեռքը , փշուր մը մրուրի կամ գոյնի ամենաչնչին փոփոխութեան մը մէջ իր հաշուած ենթադրութիւններու , իր ձգտած մէկ գործնական նպատակի ֆակտային հաստատումը կ'որոնէ . վայրկեան մը միայն . եւ սրբան պիտի լինի իրենց ապշումը , երբ այդ հոտերու , թոյներու ու կաղերու մթնոլորտին մէջ յափշտակութիւնն ու հաճոյք , մտքի թռիչքն ու սրտի յուզում իրարու ժամադիր եղած տեսնեն : Է՛ , Մինէս , եթէ անխթարթ մը միայն զգայիր , թէ ի՞նչ բերկրանք , ի՞նչ հպարտութիւն , ու ընկերական - հասարակային կեանքի ի՞նչ ազագայ յոյսեր կը թեւածին գիտնականի մը զգացումներուն վրայ , երբ ան իր ընկեր մանրադիրտակին վրայ ծառած , ուղեղի մանր կտորիկի մը միլիօնաւոր բձիճներու ու թեւերու քառսին մէջէն քիչ-քիչ դուրս կը կորզէ անոնց ճիւղաւորման ու հաղորդակցութեան օրէնքները , երբ դարերու ճանաչութիւն ու անրմոռնելի անուանած : հոգին իր աչքերուն տակ որո՛շ ձեռի ու կազմի սքանչելի մեքենայի մը կը վերածուի : Կամ ըսէ՛ , խնդրեմ , աշխարհի մը գեղարուեստական ստեղծագործութիւնը արտադրել կրնայ գոնէ քիչ-քիչ նմանող բան մը այն նկարին , որ մարդու երեւակայութեան դէմ կը պարզուի , երբ օրկանական մարմնի միլիարտադարեան կեանքի ու զարգացման պատմութիւնը քեզի պատկերացնելու կը փորձես . այն իր յախտենական փոփոխութիւններովը , իր անհամար ձեւակերպութիւններովը , առտիճանէ առտիճան , իր միարձիճ երեխայութիւնէն սկսած մինչեւ ողնաշարաւորներուն այս բարդ ու կուտակ օրկանիկովը , Է՛ , կեանքի ու զարգացման այդ հսկայ պատմութեան դէմ ի՞նչ բան է մեր հազիւ քանի մը հազար տարի հաշուող « մարդկային քաղաքակրթութեան » ուսեցողած պատմութիւնը . յրաժիքամիկ եպիգոդիկ մը միայն այդ անձիր ու

խորունկ տիտան տրամային մէջ , ուրիշ ոչինչ : Խեղճեր , որ չգիտեն թէ մեր է իսկապէս կեանքի մեծ փօէզին . . .

Երկու մարդոց խօսակցութիւնը իր-ցիկին մէջ զաղրած էր շատոնց . ու խցիկէն դուրս՝ ուղեւոր բաղմութեան խուլ ժխորը միայն կը լսուէր մեքենաներու խաղացիչ թնդումին մէջէն , իսկ պատուհանին տակ վայրագ ձեռկերուքը կամակոր ալիքներուն , որոնք իրենց զայրոյթէն ուռած կուրծքերովը զիմադրել կը ճղնէին շողիւնաւի պատռւաւոր անիւներուն :

Այնպէս հաճոյալճուր էր այդ բզրկաւոր ջուրի շիթերուն ու փեռթերուն շառաչը , որոնք նորէն ծովուն ծոցը կ'անձրեւէին . այնպէս օրօրօղ դուրսի ամբոխի անորոշ խժուրուքը , այնպէս մեղկացնող շողի թափին տակ նաւի յարատեւ թեթեւ դողը . այնպէս ախորժ կէս-մութը , որ խցիկի անկիւններէն հեղահեղ աւելի առատ վար կը ծորէր : Ու այդ զգացումները շոյող շրջանակին մէջ Հըրանաի ոգեւորութիւնէն կայծկրաւոր աչքերը , անոր ջերմ ու յուզումէն անդադար կըւէջող կրտսծայն խօսուածքը :

Անշարժ ու յափշտակուած կը լսէր աղջիկը . Ա՛ , ի՞նչ անուշ . հեքեթի մը մէջ , կարծես :

Հրանա կտրեց վերջապէս իր խօսքը . ինքն ալ աղջկան պէս արմուկը դրաւ պատուհանիկին , ու ներս ծնեց լիաթոք ծովի զովածարմ շունչը . աչքերը միշտ աղջկայ աչքերուն :

— Խօսէ՛ , Հրանա , խօսէ՛ զեւ . հծծեց Մինէ իր զսպումած յուզումին մէջէն , թարթիչները քիչ մը գոցեց , ազատ ձեռքովը խարխալելով գտաւ տղուն ձեռքը ու բռնեց :

Հրանա ժպտեցաւ . ու լուռ էին երկուքն ալ :

Ուշ , իրիկուան երկնքէն թուխ-ծաւի լոյս մը անոնց ծովուն դարձած կրտսէրը կը լուսաւորէր , դէմքին միւս կէսը խիտ ստուերի մէջ թաղելով :

Մինէ յանկարծ աւելի մօտ ծռեցաւ տղուն քնքանքի թափով մը , ու իր կէս կատակ կէս լուրջ , ժպտուն վախճալով տղու գէմքին քուռեցաւ .

— Բուզէ՛նա , իմ մէկ-հատիկ քուզէնա :

ինչո՞ւ , ինչո՞ւ քեզի այդչափ կը սիրեմ ,
Հրանտ :

—Քօքէթութիւն , սիրունիկս . կատա-
կեց ազան անասարքեր մնալ ուղող ձայնով մը :
Սակայն միեւնոյն ժամանակ անկարող
եղաւ իր մասները զսպելու , որոնք երկնային
ճմուռով մը իր ափին մէջ հանգչող ձեռնո-
ցաւոր թաթիկին գալարեցան :

—Հանեմ պիտի ես քու աչքերդ , Հրանտ .
այդ քու յստակ , վստահ ու կաշառող աչ-
քերդ , որոնք այդպէս ոգեւորուիլ գիտեն :
Եթէ տեսնէիր անգամ մը ինչպէս տարօրինակ
կը վառին , երբ դուն տաք-տաք խօսելու
կ'ընկսիս : Եւ գետեա ի՞նչ . ես կարծես տե-
սակ մը կը նախանձիմ քու ունկընդիւրներուդ ,
հոն , համալսարանը , ամպիոնին վրայէն քու
աչքերուդ , քու ձայնիդ դէմ . ես քու զա-
սախտութիւնդ , փա՛հ . չէ՛ , ճշմարիտ ,
չա՛տ հետաքրքիր է լինելու :

—Դէ՛ , եթէ այդչափ կը հետաքրքրուիս
եկր'ը քեզի հետս տանիմ , ու ներկայ եղի՞ր
որչափ կ'ուզես :

—Հը՛մ , տա՛ր . ըրաւ աղջիկը կտրուկ
չեչաով մը . աչքերը քիթիկով ու գլխու զրա-
կան ուժիկին ցնցումով մը :

—Հա՛ . բայց մի՛ մոռնար . հոն ոչ թիֆ-
իդ է , ո՛չ գերասանական խումբ կայ , ո՛չ
քու սիրական պատուած գուլիմներդ , ո՛չ ալ
« վեմ զգացումներուդ » արտայայտութեան
վայր :

Իր ձայնին տակ կծան չարութիւն մը
կար :

Մինէ թեթեւ մը ճակատը կընձռեց , ու
մտածկոտ հարցական նայուածքը յսուց նո-
րէն խօսակցին , որ իր կատակի չեչտը պա-
հել ջանալով՝ աւելցուց իսկոյն .

—Բայց , ի հարկէ՛ , այդ բոլորը ի՞նչ նշա-
նակութիւն կրնայ ունենար , քանի որ ինձի
այդչափ կը սիրես , ինչպէս ինքդ կ'ըսես :

—Լո՛ւ . կցեց աղջիկը բռնադատիկ հան-
դարտ ձայնով մը . ու կամայ մը տղու ափէն
ձեռքը ետ քաշեց :

—Տեսա՛ր . քու ամենափ սէրդ , ծիծաղե-
ցաւ տղան : Բայց ցաւազար ու կարկամ բան
մը կար այդ ծիծաղին մէջ , որ անոր դէմքէն
անցաւ :

Ու լոնցին նորէն երկուքն ալ . անյար-
մար , լարուած լռութեամբ :

Շոգենաւր ուժով մը զարնուեցաւ նաւա-
մատոյցին ու կեցաւ :

Եւ զոյգը դուրս ելաւ :

Բազմութեան հետ հրմըշուելով բարձրա-
ցան Գատր-գիւղի նաւամատոյցը , հոնկէ ալ
ձովեղրի տուածախ ընող աղմուկին մէջէն
մտան կողմնակի մօտիկ , նեղ փողոց մը ,
ուր քանի մը քայլ անդին Մինէնց տունն էր :

—Հրանտ , իմ արուեստիս ձեռք մի՛
տար . կը խեղդեմ քեզի , ճշմարիտ կը խեղ-
դեմ , ըսաւ վերջապէս Մինէ հաստատ ու ա-
մուր ձայնով մը , երբ իրենց տան մօտե-
ցան :

—Է՛ , ի՞նչ վեհա . վարադոյրը իջնելուն
նորէն ոտքի կ'ելնեմ . ծաղրեց տղան :

—Գնա՛ , գնա՛ , հեռացի՛ր քովէս . բացա-
գանչեց աղջիկը զայրացկոտ , եւ ուժով մը քա-
շեց դրան զանգուր :

—Ձեռքդ չե՛ս տար . հարցուց տղան մեղմ
ու հաշտ շեչաով մը :

Ներսէն թելի մը ձգուելու ձայնը լսուե-
ցաւ , ու դուռը թափով մը բացուեցաւ :

Մինէ առանց ետեւը նայելու՝ զժգոհ ան-
փութութեամբ մը ձեռքը աղուն կողմը մեկ-
նեց :

Հրանտ բռնեց , ծռեցաւ , ու կամայ մը
սեղմեց չրթունքներուն :

—Է՛ , թո՛ղ , թո՛ղ , հոգիդ սիրես . բո-
ղոքեց աղջիկը կտրած բարկութեամբ մը .
քաշեց ձեռքը , իսկոյն նետուեցաւ ներս , ու
դուռը դոցեց :

Գոցեց . ձեռքը դեռ դռան լեզուակին՝
անշարժ մնաց յոգնած գիրքով մը մութին
մէջ . միայն լսողութիւնը սո՛ւր լարած , մին-
չեւ որ դուրսը տղուն քայլերը հեռացան ,
թուլցան ու հալեցան :

Աղջիկը ուղղուեցաւ . ու բռնեցքները
գալարած՝

« Դիտի խեղդե՛մ , ճշմարիտ պիտի խեղդեմ
ես այդ տղան » , փափաք նորէն սեղմած
ակօաններուն մէջէն :

Բայց այս անգամ ո՛չ սպանալիք էր այդ ,
ո՛չ ալ զայրոյթ , այլ իր տեսակի քնքշութիւն
մը , բաղաքշանք մը :

(Շարունակելի)

Ջ Ղ Ա Յ Ի Ն Կ Ի Ն Ը

ՏՔԹ. ԴԱԻԻԹԵԱՆ

Նախորդ յօդուածով արդէն չեչտեցինք թէ գեղեցկութեան գլխաւոր պայմանը առողջութիւնն է, և թէ կին մը որ գիտէ կնոջական վայելուչ հրապոյրը, պչրանքն ու ճաշակը միայնել իր առողջութեան, գեղեցիկ կին մը նկատուելու գրեթէ բոլոր իրաւունքները ունի: Կարծեմ տրամաբանական է որ կնոջ մը գեղեցկութիւնը խնամուելու ու պահպանելու միջոցները ցոյց տալէ առաջ, խօսինք կնոջ առողջութիւնը քայքայող բոլոր պատճառներու կարեւորագոյնին, չղայնութեան վրայ, որ կանանց աշխարհին մէջ շատ մը զոհեր ունի:

Յարմարումի (adaptation) սկզբունքին համեմատ, որ այսօր թէ բնական և թէ մտաւորական գիտութիւններու մէջ մեծ յեղաշրջում յառաջ բերած է ծարվինի վարդապետութեան հրատարակութեն ի վեր, գիտենք թէ կենդանի էակի ֆիզիքն ու բարոյականը միջավայրին, կլիմային, անունդներու տեսակին ու ապրելու եղանակին հետ համեմատաբար կը փոփոխուին: Դիտուած է թէ յարմարումի այս օրէնքը հիւսն-

դութիւններու համար ալ գոյութիւն ունի:

Մարդկութիւնը իր «Ես» ին գիտակցութիւնը ունենալէն ի վեր, ստիպուած է կեանքի յարաւորութիւն պայմաններուն տակ ապրիլ ու այդ փոփոխականութիւնը իր մէջը յառաջ բերած է հոգեկան այն տեսակ կերպարանափոխութիւններ որոնց վրայ խօսիլը մեր նիւթէն դուրս է, բայց ինչ որ մեզի համար, կարեւոր է սա անժխտելի իրողութիւնն է թէ, մարդկութիւնը տառապեցնող հիւսնագութիւններն ալ այդ օրէնքին համաձայն նոր երեւոյթներու տակ է որ կը սկսին մեզ ներկայանալ:

Նախապատմական պայմաններու տակ ապրող մարդկութիւնը, կեանքի տարբեր դործունէութեամբ մը ու տարբեր պահանջներով ենթակայ էր նաեւ առողջապահական բոլորովին տարբեր վիճակի մը. պէտք է խոստովանիլ թէ քաղաքակրթութիւնը իր շատ մը առաւելութիւններուն հետ, ունեցած է նաեւ բեռնաւորութեամբ, բազմաշխատ կեանքի մը ակտաբանական հետեւանքներն ալ: Ինչ որ ամբողջ մարդկութեան համար

ճշմարտութիւն է, ճշմարտութիւն պէտք է ըլլայ նաեւ մարդկութեան կէսին, կանանց համար ալ :

Այսպէս՝ նախապատմական կիներ, կեանքի պայքարը մղելու համար միայն իր մկաններու ոյժին պէտք ունէր, իր կեանքը մկաններու կեանք մըն էր : Իսկ քաղաքակրթութեամբ պայմաններու մէջ կիներ թէ՛ իր ապրելու եղանակովը և թէ՛ իր գործունէութեամբը բոլորովին տարբեր էակ մը դարձած է :

Ջիզերու շեշտուած գործունէութիւնը քաղաքակրթական պայմաններու արդիւնքն է : Այսպէս, մեր դարու, մանաւանդ դարավերջի կիներ, մարմնացումը ջիզերու, ստացած է ջիզերու այն հիւանդագին ձգտումը, զոր հարկաւ չէր կրնար ունենալ նախապատմական կիներ իր՝ միայն մկաններու կեանքին գործունէութեանը մէջ : Ներկայ քաղաքակրթութիւնը իր անհուն բարիքներուն հետ մեկտեղ, կեանքի ու ընկերական ծանր պայմաններու ենթարկելով կիներ, երեւան հանած է ջղային կնոջ նշանաւոր տիպարը :

Ջղային դրութեան այս խանգարումները որոնք *hysteric*, *neurasthenie*, *nervosisme* և ուրիշ անուններով ուսումնասիրուած են գիտնականներուն կողմէն, անհատական ասնջանք մը ու ընտանեկան տաղնապ մը ըլլալէ զատ, ընկերական պատուհաս մը ըլլալու կ'սպառնան այսօր :

Կ'արժէ որ ջղային կիներ իր հոգեկան տարօրինակ երեւոյթներուն մէջ փորձենք հասկնալ : Խելադար մը չէ այն, թէ՛ իր գործերը փոխանակ հասուն խորհրդածութիւններու՝ վայրկեանական գրգռմանց ու տպաւորութիւններու արդիւնքն են :

Ջղային տաղնապներու ենթակայ կին մը գաղափարի մը վրայ որոճալ չը գիտեր, իրեն համար միշտ նոր բան մը պէտք է երեւակայութիւնը վառ պա-

հելու համար, ապա թէ ոչ խորին թախծութեան մէջ կ'իյնայ, ձանձրոյթը իր մեծագոյն թշնամին է. ծայրայեղօրէն ունայնամիտ է. չկրնալով լուրջ ընկերութեանց և ուսումնասիրութեանց մէջ գտնել իր փառքն ու սրտի գոհացումը : Մանրամասնութեանց մէջ իր փառքը կը վնասուէ, և իր մասին պզտիկ *compliment* մը կատարելապէս կը գոհացնէ զինքը : Դրամապաշտ է, բայց ոչ անոր համար որ ատով իր ընտանիքին ներկայ ու ապագայ բարօրութիւնը կ'ուզէ ապահոված ըլլալ և կամ իր նմաններուն օգնել, այլ որովհետեւ գիտէ թէ իր ունայնութիւնը գոհացնելու ամենէն զօրաւոր միջոցն է դրամը, զոր շուայօրէն կը վատնէ՝ քմահաճոյքներէ գրգռելով : Գաղտնապահ ըլլալ իրեն համար տանջանք մըն է. իր գաղտնիքը ամէնուն կը հաղորդէ, կ'ատէ այնպիսի մէկը որ հաղիւ տեսած է, կը սիրէ ուրիշներ որոնք զինքը կը շողոքորթեն :

Միշտ ուրիշներով կ'զբաղի, անոնց կատարածները խստիւ քննադատելով, թէեւ միեւնոյն գործը պիտի գովաբանէր, եթէ նախապէս իրեն հարցուած ըլլար : Ծայրահեղօրէն բարի ու չար սիրտ մը ունի միանգամայն : Եթէ իր լաւ տրամադրութեանը պատահի, գիւցազնական անձնագոհողութիւններ ու բարիքներ ընելու կարող է : Անտանելի ըլլալու չափ հպարտ է անոնց հանդէպ որոնցմէ որ և է ակնկալութիւն մը չունի, իսկ զգուելի կերպով կ'ստորնանայ շահ ակնկալած անձերուն քով :

Չենք ուզեր երկարել ջղային կնոջ հոգեբանութեան այս վերլուծումը, եւ կը բաւականանանք անոր բնաւորութեան շահեկան քանի մը կէտերը միայն շեշտելով : Բնաւորութիւն մը, որ ինչպէս կը տեսնուի, հակասութիւններով լեցուն է : Ընթերցողներուս կը ձգեմ այս տեսակ հակասական տրամադրութիւններով կնոջ մը ընտանեկան վիճակը երեւակայելը :

Մեր ընտանիքներու մէջ ալ արդէն այս կիները բաւական մեծ կակ թիւ մը կը ներկայացնեն, և ընտանեկան յարկին տակ գտնուած իրենց մերձաւորները յաճախ չեն հասկնար թէ իրենց կիներ, կամ մայրը և կամ քոյրը, որ տարօրինակ պահանջներ և քմահաճոյքներ ունի միշտ, հիւանդ մըն է, և անոր բնաւորութեան վերադրելով այս ամէնը միշտ կը յանդիմանեն ալ զինքը, առանց գիտնալու թէ հիւանդ մը պատասխանատու չէ իր ըրածներուն: Ուրիշներու կողմանէ եղած յանդիմանական խօսքերը սակայն պէտք է գիտնալ թէ աւելի կը վնասեն շիղերով հիւանդ կնոջ առողջութեանը, ու նոյն յուզման ու դրդուման հակընդդէմ և զօրաւոր մակընթացութեանց միջոցին, հիւանդին տխրոյթ ու դժբաղդ մարմինն է որ միշտ կը տուժէ և մասնաւորապէս ԳեղեՅ-Կոնիթիւնն է, որ սրդողած պարիկի մը պէս ամէնէն առաջ խոյս կուտայ իրմէ:

Ձգային կիներ իր անընդհատ և միշտ փոխաւոր յուզումներուն ատեն, դէմքի ներհակ արտայայտութիւններ ունի. իր վայրկեան մը առաջ ոգեւորուած դիմագիծերը դաժան ու չար հոգիի մը կերպարանքը կ'առնեն, և կամ նախանձի խայթող ցուքերովը կ'սկսին փայլել աչքերը: Ձգային կիներ մեծ դժբաղդ մըն է: Իր անկումներուն մէջ՝ շիղերու բուն պրկումներ կը վերականգնեն զինքը նոր և աւելի խոր անկումներու մէջ թաւալելու համար, ու ներքին այս միշտ տանջող գալարումները շուտով կ'աւրեն. կ'աւրչտկեն մարմնոյն գլխաւոր ու կենսական դործարանները, մասնաւորապէս ստամոքսն ու սիրտը, որոնք ալ չեն դիմանար իրենց կրած չարչարանքներուն ու տեղի կուտան:

Ձգային կիներ այն ատեն, ժամանակէն առաջ ծերացած, իր հուրէն իսկ այրած, ու քամուած կեանքի դեղուն հիւթէն, 45-50 տարեկան հասակին մէջ կը մարի, կը հանդարտի:

Այդ տարիքին մէջ ուր կիներ փորձառութեամբ հասունցած, պէտք էր որ սկսեւր վայելել իր շինած համբաւին պտուղը ու ի տես իր դարպացած դաւակներուն հրճուեր. ջղային կիներ ընդհակառակը կեանքէն յաւրացած է և որ եւ է բան հաճոյք չի պատճառեր իրեն. նոյն իսկ իր դաւակները յաճախ ձանձրոյթ մը կը դառնան իրեն համար:

Պէտք է գիտնալ թէ կիներ ի բնէ ջղային կը ծնի, իր կազմուածքը բնախօսական այնպիսի տարբերութիւններ ունի այր մարդուն կազմութենէն որ երկուքին, միեւնոյն առողջապահիկ կանոնները սահմանել անկարելի է: Կնոջ առողջաբանութիւնը այս տեսակէտով բոլորովին զատ գլուխ մը կը կազմէ իրեն յատուկ կանոններովը: Կանացի սոյն բնածին ջղային վիճակը որ յատկանշական է և որ մասնաւոր իդական առաւելութիւններէն մէկը կը կազմէ. կարեւոր է որ այդ սահմանէն անդին չանցնի, այսինքն իր շիղերուն նուրբ զգայնութիւնները հիւանդագին գրգռումներու չփոխուին:

Ուրեմն անհրաժեշտ է որ շատ կանուխէն հոգ տարուի աղջկան ֆիզիքական ինչպէս նաեւ բարոյական դաստիարակութեանը: Շատ մը աղջիկներ՝ որոնք ծնած ժամանակին, բնական ու պատշաճ չափովը ստացած են իրենց ծնողքէն ջղային նիւթը, յետոյ յոռի դաստիարակութեան մը հետեւանքով կատարեալապէս ջղային կիներ դարձած են, որով ջղայնութիւնը միշտ պէտք չէ ժառանգականութեան վերադրել:

Ձգային կնոջ գոյութիւնը ժամանակակից կարեւոր հարց մըն է, ոչ թէ միայն առողջաբաններուն այլ և մանկավարժներուն. ու ընկերաբաններուն համար. և որ սերտ կերպով կապուած է ցեղի մը ճակատագրին հետ: Յառաջիկայ յօդուածով մը պիտի խօսիմ ջղային կնոջ առողջապահական կանոններուն վրայ և միեւնոյն ատեն ցուցնեմ այն բոլոր միջոցները որոնցմով կարելի է խուսափել ջղային ըլլալու վտանգէն:

ԿԻՆԵՐՈՒ ԱՆՀԱՏԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Ն Ա Ր Կ Ի Ս

Կինները մեր մէջ կատարեալ անհատներ չեն ընդհանրապէս : Այդպէս կը մտած են այրերը անոնց մասին . եւ իրենք ալ , իրաւ , անհատականութենէ զուրկ կեանք մը ունին մեր մէջ :

Հին ժամանակներուն՝ ուր մարդոց երեւակայութիւնը հեքեաթներ կը հիւսէր եւ միանի ոյժն ալ կրաւորական էակ մը կը դարձնէր կինը , առանց դիտակցելու իրական մտքի եւ զգացմանց նրբութիւններուն , կը հասկնամ թէ այդ պայմաններուն հանդէպ կինը անկարող ըլլար իր մէջ անհատականութիւն մը զարգացնելու :

Ժամանակները փոխուած են հիմա , բայց չեն փոխուած ընդհանրապէս կինները մեր մէջ . Մեր կինները շատ բան կրնային ըլլալ եւ բան մը չեն տակաւին դժբաղդաբար : Հին Յոյներուն իսկ արդէն ծանօթ էր թէ մարդ էակը ընկերական է , բայց քաղաքակրթուած ընկերութիւններու կիններուն համար ճշմարտութենէ աւելի անհրաժեշտութիւն մըն է այդ . եւ ընկերական ըլլալու համար անհրաժեշտ է անհատականութիւն մը ունենալ : Մեր կիները անհատականութիւն չունին , ուրեմն ընկերական չեն կարող ըլլալ : Արդէն մեր կիններուն չուրջ եւ մեր կիններով՝ ինքնուրոյն , մտաւորական - ընկերական կեանք մը չունինք մենք : Մեր ընտանիքներուն մէջ ալ ուր նաեւ պէտք է զգայինք կնոջ անհատականութիւնը , որ տան հողին կը դառնայ , կը գանկնք կրաւորական էակ մը՝ վարելու , համոզելու , ազդելու յատկութիւններէն զուրկ :

Կրթութեամբ , ուժով անհատականութիւն մը զլիաւոր միջոցն է թէ կնոջ եւ թէ այր մարդուն համար , որպէս զի կեանքի մէջ զիրք մը եւ ազդեցութիւն մը ձեռք անցնեն :

Գիտեմ թէ կեանքի մէջ յաջողելու , եւ ընկերական զիրք մը վատկելու ձգտումը ընդհանրապէս բոլորն չէ զրոյս մեր կիններու սրտին մէջ : Անոնց համար միակ անպարէզ

մը կայ , ամուսնութիւնը : Ամուսնութեամբ է որ կրնան աղքատ կամ հարուստ զիրքի տէր կամ առանց ազդեցութեան ըլլալ : Այսչափը բաւական է իրենց համար , աւելի յաւակնութիւններ չունին . լուսինն են , որոնք իրենց լոյսը արեւէն , այր մարդէն կ'առնեն :

Երբէք համաձայն չեմ Եւրոպական եւ Ամերիկեան այն տեսակ մը կիներու ձգտումին , որով կ'ուզեն ամեն կերպով այր մարդոց նմանիլ , կորսնցնելով իրենց կանացիութիւնը , մոռնալով մարդկային սերունդին հանդէպ իրենց ունեցած ծանր պարտաւորութիւնները . բայց պէտք է գիտնալ թէ այս ձգտումներով կինները Եւրոպական այդ կեդրոններուն մէջ ալ միայն փոքր մաս մը , զարտուղութիւն մը կազմեն : Ու նորէն կիներու մեծամասնութիւնը անհատներ են այն տեղ , որոնք անմիջական կերպով այրէ մը կախում մը չունին , եւ ամուսնութիւնն ալ իրենց համար բաղդի ասպարէզ մը չէ , այլ պսակումը երկու սիրտերու հակումին , որով անոնք ընտանիք մը կը կազմեն , բնազդօրէն ու բնախօսական կոչումով մը սատարելով մարդկային սերունդի յարատեւութեանը :

Կինը ընտանիքին մէջ , նուիրագործուած էակ մըն է , բայց ինքը հարկ եղած ըմբռնումը պէտք է ունենայ , այդ դիրքը իր ձեռքէն չի հանելու համար , ու այդ կարելի է միայն կրթութեամբ անհատականութեամբ մը . իսկ երբ կին մը դեռ քնտանիք մը չէ կազմած պէտք է ամեն կերպով աշխատի իր մէջ անհատականութեան զարգացման գործին , որով եթէ ամուսին եւ մայր դառնայ , շատ աւելի հաւանականութիւններ ունի երջանիկ ընտանեկան յարկ մը կազմելու , ու յետոյ կարող կ'ըլլայ նաեւ ընտանիքի բոլոր անհատներուն վրայ ազդել , անոնց մտքին եւ հոգւոյն , կանացի նրբութիւն մը եւ զգացումներու ազնուութիւն մը տալով , իսկ ընտանիք մը չի կազմած ատեն կարող է նորէն ընկերական զիրք մը ունենալ իր անհատականութեամբ :

Մեր աղջիկներուն տրուած կրթութիւնը ամեն կերպով աննպաստ է անոնց մէջ անհատականութիւն մը զարգացնելու համար :

Ընտանեկան մեղկ կեանք մը ունինք մենք , եւ մեր աղջիկներն ալ այդ կեանքի պառուզ , զգայամոլ արարածներ են ընդհանրապէս , որոնք դուռը զարնողի մը կը սպասեն եւ ամուսնութիւնները իրենց համար յաճախ միջոցներն են , իրենց գծուծ անախառութիւններուն գոհացում տալու համար : Առիթը ունեցած եմ յաճախ , մեր բարքերուն մէջ զիտելու այն կէտը թէ սիրուն ու երիտասարդ աղջիկներ կը ստանձնեն կենակցիլ տարիքոտ ու իրենց համար անհամակիր մարդու մը հետ , միայն թէ անոր հարստութեանը միջոցաւ գեղեցիկ զխարկներու , շրջազգեստներու եւ թանկագին ազամաններու տիրանան : Եթէ կարելի ըլլար մեր հասած աղջիկներէն անկեղծ պատասխան մը ստանալ այն հարցումին թէ իբրեւ ամուսին ինչ տեսակ մէկը իրենց իտէալ ունին , այդ պատասխաններու գէթ մեծամասնութիւնը պիտի համաձայնէր սա կէտին մէջ թէ ամուսին մը պէտք է ամէնէն առաջ զիրենք շքել կերպով հագուեցնէ , ու միայն երկրորդաբար կամ երրորդաբար պիտի ըսէին որ իրենց սիրած երիտասարդը ըլլար ու իրենք ալ սիրուէին անկէ : Մեր մէջ քիչ , շատ քիչ աղջիկներու հանդիպած եմ , որոնց՝ ամուսնութեան մասին ունեցած իտէալը ընտանեկան սէրն ու երջանկութիւնը ըլլար :

Զգտումներով , իտէալով ինկած աղջիկներ , որոնք անախառութեամբ միայն կը գահանան , ճշմարիտ ընտանեկան կեանքի մը բացակայութեան անպայման հետեւանքներն են : Եւ ընտանեկան կեանք մը այն ատեն կը սկսի ծիւրեր արձակել , երբ մասնաւոր կիները հոգ կը տանին իրենց անհատականութեան զարգացմանը , ու իրենց այդ անհատականութիւնը կը ներշնչեն նաեւ իրենց աղջիկներուն : Անհատականութիւն ըսելով պէտք չէ սակայն հասկնալ իգական այն պղտիկ-հոգի քմահաճոյքները , որոնք հիւանդ ջիւղերու եւ տկար նկարագրի մը արդիւնք՝ աւելի կը քայքայեն ընտանեկան կեանք մը քան թէ կը չինեն զայն :

Հանդէպ իրենց աղջիկներուն մայրերը մեծ պարտաւորութիւններ ունին , ապագային անոնց միջոցաւ մեզ ընտանեկան կեանք մը տալու համար : Իսկ մայրերը տգէտ են իրենց այս պարտաւորութիւններուն :

*
* *

Պէտք էր որ աղջիկները մեր մէջ պոռոզ կրթութիւն մը ստանային , առանց որու կարելի չէ որ առողջ անհատականութիւն մը ունենան : Առողջ կրթութիւնը մարդուն մէջ նկարագրի , կամքը եւ կարողութիւնը միանգամայն կը գնէ : Եւ երբ աղջիկ մը նկարագրի ու կամք ունենայ , այլ եւս ամուսնութիւնը կը զաղրի իրեն համար շահու եւ քաղցի տապարէզ մը ըլլալէ եւ կ'ըստանայ այն բոլոր նշանակութիւնները որոնց ըմբանումովը ամբողջ հասարակութիւն մը բարոյապէս կը բարձրանայ :

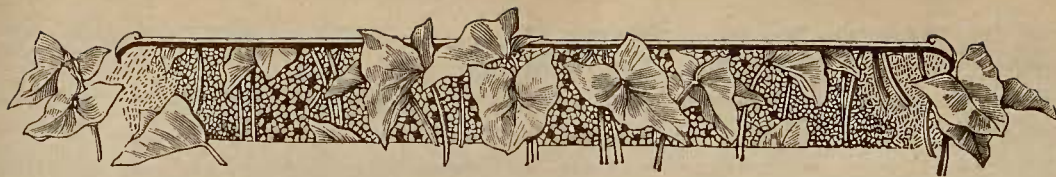
Նորէն մեր կիներուն ու աղջիկներուն չափազանց կրաւորական ըլլալուն արդիւնքն է , որ եթէ ամուսին միան , աշխարհի ամէնէն խղճալի էակները կը դառնան : Կեանքը իր նշանակութիւնը կը կորսնցնէ իրենց համար , որովհետեւ իրենք անհատականութիւն մը չունին որ իրենց կեանքը լեցնէ , եւ միշտ կրաւորաբար ուրիշներու համար կ'տպրին :

Ամուսին մնացած աղջիկներ , եթէ անհատականութիւն տուող կրթութիւն մը առած ըլլային , ընկերական բարեբարութեան մեծ գեր մը կրնային կատարել մեր մէջ :

Քանի՞ քանի՞ կիներ , աղջիկներ որոնք տրամադրելի այնքան ժամեր ունին , կրնային իրենց անձին ու ընկերութեան համար օգտակար գործերով զբաղիլ : Մեր հանրային գործերուն մէջ շատ հազուադիւս կերպով կ'երեւայ կինը , մինչդեռ պարտաւոր էր հանրային կեանքին ալ մասնակցելու :

Կազանդի եւ Ծնունդի տօներուն առթիւ կարեւոր բան մը բրի՞ն կ'ընենք , մեր զրկեալներուն , հիւանդներուն , որբերուն ուրախութեան պզտիկ խայծ մը տալու համար . գործ մը որ ամենէն աւելի կ'ընենք պէտք էին ստանձնել , իբրեւ իրենց խառնուածքին համապատասխան :

Ընտանիքը՝ կնոջ համար պէտք չէ ըլլայ չինական այն պարիսպը ուրիշ անդին չի կրնար անցնիլ , ինչ խնդիրներով որ ընկերութիւնները կը զբաղին , անոնք չ'անհեկանութիւնէ պէտք չէ զուրկ ըլլան նաեւ կնոջ-համար : Ընկերական ցաւերու դէմ գնելու գործին մէջ կ'ընենք ալ մասնակցութիւնը աւելի կը զիւրացնէ արդիւնքներու լիութիւնը : ամուսին կ'ընենք չէ՞ն կրնար միթէ մեր մէջ Հիւանդախնամ ընկերութիւն մը հիմնել : Բայց մեր կ'ընենք անհատականութիւն չունին , որպէս զի այս տեսակ գործունէութիւններու մասին ալ ճաշակ մը ունենան :

Ս Ի Ր Ո Յ Կ Ա Ղ Ա Ն Դ

ԱՐԱՄ ԱՆՏՈՆԵԱՆ

ԱՂԱՆԴԻ գիշերն էր, Պոլսոյ
այն անուսին գիշերներէն մէկը՝

ուր քար-կապոյտ երկինքի մը մեղամաղձոտ
հողին կը մազուի ամպերն ի վար, խոհանքի
անուշ պէտք մը անթեղելով, ու կը քակուի
տակաւ սուր հովի մը հետ, որ ցուրտը կը
հոսնայ ու կը սահի, իր խօլ՝ կծու շոյան-
քին այրուցքը ցրցքնելով։

Մութն ու լուսուն սկսող ձիւնը արդէն
կակուղ խաւ մըն էր հիւսած առջի օրուան
ցեխոտ գետնին՝ որուն վրայ հիւսակ արջնա-
թոյր վերմակն էր տարածուած ճերմկուկ փա-
թիկներուն։ Եւ Հովը՝ որուն կծիկը սաստ-
կութեամբ կը բրդեղուեր լոյսը ճեղքուելէն
ի վեր, գաղջ շունչի մըն է փոխուած՝ թափ-
թփող ձիւնի հատիկներուն անուշութիւնը
աւելցնող, ու կը հեւար թեթեւ օրոտնք մը
մը փչելով լսպտերներու լոյսին՝ որոնցմէ ա-
նորոյ ձեւերու փոխուած ցոլքեր կը դալար-
ուէին գետնին սպիտակութեան վրայ։

Օրը՝ իր մամերը մանած էր կիսովին,
եւ գիշերը՝ անուսին գիշեր մը՝ ուր գորշա-
ցած բիւ ամպերու թախծոտ հողին կը սա-
ւառնէր քաղքին վրայ, կ'առաջանար անշը-
շուկ, առանց ինքզինքը զգացնելու, ճիշդ
այն ձիւնի կակուղ, նայ հատիկներուն պէս՝
որոնք մեղկօրէն կը տեղային դեռ եւ արդէն
իսկ փողոցն ի վար խաւ կապած տամուկ
պատեանին կ'երթային կաշիլ փետուրի շո-
յանքով մը՝ ու կը խառնուէին, կը լմուէին
անոր, առանց իսկ իրենց գոյութիւնը մատ-
նելու։

* * *

Շիտակ ճամբուն վրայ՝ որուն մայթե-
րուն ձիւնոտ հարթութիւնը ծաղկոտած էր
անցորդներու կօշիկներէն՝ խանութներէն
չատերը դոցուած էին արդէն, եւ այն քանի
մը հատերն ալ՝ որոնք բաց կը մնային դեռ,
նորաձեւութեանց մեծ վաճառատուներն էին
ընդհանրապէս, որոնց փաղիփուն ցուցա-
փեղկերուն մէջ խաղալիկներու եւ գեղոր-
ներու ճաշակաւոր խոնոււմ մըն էր ցուցա-
դրուած, գոյներու, ձեւերու եւ յարդարան-
քի սիրուն զանազանութեամբ մը։

Բաց քանի մը խանութներ ալ կը գոց-
ուէին հեռուն ու վարը՝ սիրակէջ ճոճոց մը
ցողուելով, եւ կառքեր՝ իրենց անիւներուն
ակօղը կ'երկարէին փողոցին մէջտեղը՝ ուր
ձիւնը աւելի թաւ մնացած էր եւ աւելի կա-
կուղ։ Լապտերներու ցոլքը կը շարունակէր
իր անվերջ դալարումը՝ որ ճերմակը կ'ոսկե-
զօծէր, մինչդեռ ձիւնը կ'իջնէր տակաւ,
կակուղ, մեղկ փաթիլներով, որոնք գետնին,
անցորդներու եւ տուներուն կը կպչէին ա-
ռանց ինքզինքնին զգացնելու։ Ու նուրբ հա-
վիկ մը՝ որ թեթեւ էր առտուան սիւզերուն
չափ եւ հեւքի մը պէս ալ տկար, իրար կը
խառնչուէր այդ թուլ կտորուանքները՝ ու-
րոնց յարածուն, խառնափնթոր իջուածքը
յստակօրէն կ'որոշուէր ցանցառ լապտեր-
ներու եւ բաց խանութներու արձակած լոյ-
սին մէջ։ պատուհաններն ի վար երկարած
արեւի ճաճանչներ կարծես՝ որոնց գողը ար-
ծաթ փոշի կ'երերտկար, անհատնում, ան-
վերջ դարձուածքներով։

Անցորդները ցանցառիլ սկսած էին ճամ-
բուն վրայ, հապճէպ, աճապարոտ քայլերով,
եւ շուտ տուն հասնելու տենդէ մը բռնուածք՝

որ մանաւանդ տօն օրերու գիշերները կը պատի քաղքին փողոցներուն մէջ, անցուդարձի սսփրական պարարկութիւն տալով աւելի ոգեւորուած եւ աւելի փութկոտ շարժականութիւն մը : Փողոցի ամենօրեայ հոգեբանութիւնը չէ որ կը պարզուի այդ գիշերները, մօայլ, մտածկոտ դէմքերն են որ կը բազմապատկուին կարծես, մինչդեռ արճարաններն ու դրօսավայրերը խուժող ջոկը կը քաշուի մակընթացութեան մը պէս, իրմէ շատ քիչեր անոնց մէջ թողլով : Եւ միշտ ամէնուն ալ քաղաքածքին մէջ այդ միեւնոյն տենդոտ շտապումը եւ այդ միեւնոյն աճապարոտ փափաքը կանուխ տուն հասնելու՝ որ մանաւանդ յստակ կը տեսնուի միջակ դասակարգին վրայ :

Այդ ցանցառ անցուդարձին մէջ, Մարդար՝ իր պզտիկ տղան գրկած՝ կ'առաջանար մտածկոտ, ատեն ատեն թոթուելով ձեռքի հովանոցը՝ ուրկէ միշտ ձիւնը առատ կը թափէր ու կը տարտղնուէր հոս ու հոն՝ արձակ հողին յանձնուած թուղթի կտորուանքներու պէս, որոնց աննպատակ, խօլ թափթփուքն ալ միեւնոյն քմահաճոյքէն ծնած է կարծես, թուի երիտասարդ մըն էր՝ կանուխէն ամուսնացած իրմէ քիչ պզտիկ աղջկան մը հետ՝ զոր կը սիրէր ծաղկի անուշ, անամպ սէրով մը՝ եւ ուրկէ պճրիկ մանչուկ մըն էր միայն ունեցած, Հրանտը՝ որ գիրկն էր հիմա, բաց հովանոցին տակ կըքով վզին փարած, եւ որ անհանդարտ կեցուածքով մը՝ կարմրուկ այտերը չորս զին կը պտտցնէր, վաճառատուններու լոյսէն ու մանաւանդ ցուցադրուած առարկաներէն հրապուրուած :

Եւ կ'անցնէին ասանկ, խանութներն ու տունները, մինչդեռ գիշերը՝ անլուսին գիշեր մը՝ որ արշալոյսին թեւ կու տար, եւ ուր երկինքը՝ զորչուկ ամպերու թալուկը կը մանրէր քաղաքն ի վար, կը քակուէր առանց ինքզինքը զգացնելու : Զիւնը այնչափ արծաթած էր չորս զին եւ ճերմակ, թուրիկ հատիկները՝ որոնք իրենց կարճատեւ կեանքը կ'երթային դամիւ հոս ու հոն, այնչափ խիտ կ'իջնէին հիմա՝ որ արեւոտ ցորեկուան մը պատրանքը կը ստահէր աչքերու առջեւէն :

— Հայրիկ, նայէ ինչ աղուոր ճիճիներ կան :

Ու Մարդար կեցաւ Միտի վաճառատան առջեւ, որուն ցուցափեղկը՝ ամբողջութեամբ օրուն խաղալիկներով լեցուած՝ կը խեղդուէր երկու լամպարներու ձեղունն ի վար իջնող առատ լոյսէն :

— Նայէ ինչ աղուոր են հայրիկ . . .

Եւ իրաւ ալ հմայիչ էր վաճառատան ցուցափեղկը՝ որ լոյսերու մէջ կը խեղդուէր, եւ ուր արուեստական կանանչով ծածկուած յատակի մը վրայ, ամէնէն հրապուրոտ եւ ամէնէն ալլաղան խաղալիկներն էին ցուցադրուած : Աւանդական սպիտակ նապաստակը, հոս թմիուկ մըն էր գրկած զոր պիտի զորնէր կարծես, մինչդեռ անդին՝ թաւ, խատուսիկ փխիկ մը՝ չորս հինգ ձագեր շուրջը հաւաքած՝ դաս կու տար բարի մամիկի մը պէս՝ որուն ակնոցն ալ չէր պակսեր քիթին վրայ : Եւ դեռ կերպասներու ամէնէն գունազեղ եւ ամէնէն սիրուններով զարդարուած պուպրիկներ կային, անուշ, վառ աչքերով : Ինչպէս նաեւ հարիւր տեսակ կենդանիներ՝ որոնց հոծ խոնուամէն ցուցափեղկին մէկ անկիւնը՝ կենդանաբանական պտրտիկ պարտէզի մըն էր վերածուած :

— Հայրիկ, նայէ ինչ աղուոր են սա խուզիկները :

Եւ Հրանտ՝ ցուրտէն ուռած, կարմրած թումպուկ թաթիկը կ'երկարէր ոչխարներու եւ գառնուկներու սիրուն խումբի մը՝ որուն առարատ ու զուրսի ձիւնին պէս ճերմակ բուրդը կը վառէր լոյսին տակ նեւուած մարգրիտներու մեղամաղձօտ փայլով : Եւ անոնց քով սիրուն հորթուկներ ու սեւուրիկ կուրի՝ որոնց կիսաբաց ընդէն կարծես անուշ բառաջներ դուրս պիտի պոսթկային, գրաւիչ տպաւորութիւնը կ'արթնցնէին գիւղական տաքուկ դոմի մը, որուն պատրանքը կ'աւելնար ցուցափեղկը յատակող արուեստական կանանչէն :

— Հայրիկ, ինձի առ առ խուզիկները :

— Զըլլար, տղաս :

— Ինչո՞ւ համար չըլլար :

— Ինչու համար որ անոնք հարուստներու համար են :

— Հարուստը ինչ է քի :

—Մարդ է մեզի պէս , բայց շատ ստակ ունի :

Եւ տղուն այդ անգիտակից հարցումին տուած թեթեւ պատասխանին վրայ , Մարդար սկսաւ ճամբան շարունակել , մինչդեռ Հրանտ , զուլիւր ետին դարձուցած , կը յամուէր զեռ քիչ մըն ալ օրօրուելու համար ցուցադիւզկին մէջի խաղալիքներուն հմայքէն :

Չիւնը՝ իր թուլ , մեզի փաթիլները կը ցողուէր կրկին , կամաց կամաց գոցելով անցորդներու քայլերէն բացուած ակօսները , մինչդեռ հովը քիչ մը աւելի կծուացած , իր ցուրտ , սուր այրուցքը կը տարադնէր հոս ու հոն , Փողոցները մարդ չէր մնացած գրեթէ . ատեն ատեն հեռուէն կառքի մը թաւալումը գիշերուան հանդարտ գլուածքը կը պատռէր , եւ շատ հեղ ալ շուն մը կը ձայնակցէր անոր , խռպոտ հաչիւններու աննպատակ յորդումով մը՝ որ տիրող մթնութեան մէջ նոր խորհուրդ մըն ալ կը հիւսէր :

Մարդար սայթալքեցաւ քանի մը հեղ : Տղուն անգիտակից հարցումը՝ որուն այնքան թեթեւ պատասխան մըն էր տուած , կը մրկէր զինքը : Ինքն ալ չէ՞ր մտածած հաբուստներուն վրայ , Քանի՞ քանի անգամներ սրտին կոտտանքը զգացած էր ընկերային անհաւասարութեան վրայ մտածելով : Աղքատ ծնողքի զաւակ , կանուխէն ձգած էր զպրօքը եւ նետուած էր արհեստի մը մէջ , որուն թէեւ այսօր բոլոր գաղանիները օգտկած էր թեւին չնւթը , բայց վերջապէս չէի՞ն հղած օրեր ուր առանց յաճախորդի երես տեսած ըլլալու , գատարկ գրպանով տանը ճամբան ձեռք առած էր :

Շարաթներով անգործ մնացած ըլլալը կը լիչէր հիմա . եւ քանի՞ քանի անգամ կռուիւր չէր սեղմած այդ հարուստ կոչուած մարդոց դէմ , որոնցմէ ֆիզիքապէս՝ տարբերութիւն չունէր ինքը , եւ հակառակ մտքին տարապայման աղքատութեան , կը զգար թէ գոյութեան միեւնոյն օրէնքները կեանք տուած էին անոնց ալ : Ուրեմն ինչո՞ւ անոնք աւելի նպաստաւորուած , աւելի հանգիստ ապրէին , նոյն իսկ իրմէ անհամեմատ կերպով քիչ աշխատելով , քիչ տանջուելով : Եւ այս մտածումը՝ զոր սնուցած էր իր սահմանափակ մտքին մէջ , կը յուզէր , կ'ալափոխէր

զինքը , դաւաթ մը ջուրի մէջ նետուած գունաւոր հեղուկի մը պէս :

Եւ իր բոլոր գաղափարները քեւեռած էին այդ միեւնոյն ընկերային անհաւասարութեան շուրջը , որուն մոտածումէն իսկ ամբողջ մարմնը կը կծկուէր եղիճի մը շոյանքը զգացածի պէս . անկէ անդին բան մը չէր գիտեր ո՛չ ընկերութիւնները կազմող պայմաններուն , ո՛չ ալ զանոնք դասուարող պատճառներուն վրայ : Եւ այդ տգէտ գարթնումն էր պատճառ որ շատ անգամ իր անմոռելի , չբողբոջած եւ ուռճացումէ բուրբալին զուրկ մտքին մէջ անորոշ , անհիմ ու ծայրայեղ ծրագիրներ կազմել կուտար , եւ որոնցմէ կրկին կը մրկուէր հիմա , մինչդեռ զիշերը՝ անյուսին գիշեր մը՝ մեղմադձոտ խոհանքի պէտքեր կ'արթնցնէր , ու ձիւնը՝ կեանքի վերջակէտին ճերմակ խորհրդանշան՝ իր մեզի , կակուղ փաթիլներուն տամուկ պատանքը կ'անցընէր քաղքին փողոցներուն :

* * *

Ժամը երեքին ծայր տուած էր , երբ Մարդար տուն հասաւ : Ֆէրիտիէ փողոցին մէջ հարուստ չէնքերու խառնուած պզտիկ , կոկիկ տնակ մը՝ որուն առջեւ յասմիկի տերեւաղուրկ ծառ մը իր ամառուան գեղեցիկ յարգարանքին կ'մախքը կ'երկարէր ձիւղերուն այլանդակ պարարկումը հոս հոն ցանցնած : Մարդար բանալիով մը՝ բացաւ դուռը՝ եւ փակին մէջ , միշտ՝ Հրանտը զիրկը , թոթուեց վերարկուին վրայ զիգուած ձիւնը եւ կամացուկ մը վեր ելլելով բացաւ սենեակին դուռը՝ քունի մէջ տեսնելու համար Սօֆին . բան մը՝ որ գրեթէ միշտ կը պատահէր :

Սենեակը՝ սիրուն , տաքուկ բոյն մըն էր լերկ գորգով մը յատակուած , եւ վարդագոյն ունէր պատերը՝ որոնք լամբարին լոյսէն ողողուած՝ անուշ թոյրով մը ամբողջութեան սիրունութիւնը կ'աւելցնէին : Անկիւններէն մէկը՝ պզտիկ քոնսոլ մը կար , որուն կատարը՝ ոսկեգօծ չրջանակով խոշոր հայրիկն առջեւ , երկու սիրուն լամբար կը ցցուէին համեստ ընտանիքներու յատուկ շատ մը գեղարներու քով , եւ անոնց վրայ ալ գունաւոր

բուրգէ բանուած վերջին ծայր գեղեցիկ լուսամտիփոխեր՝ տանը մէջ պարիկի ստեղծիչ ձեռք ունեցող կնկան մը գոյութիւնը կը մատնէին : Խոնջան՝ ռամիկ ընտանիքներու այս կազանդի անհրաժեշտ սեղանը՝ սենեակին միւս անկիւնը զետեղուած էր , իր աւանդական անարուեստ յարգարանքին ու պարզութեանը հակառակ՝ քաշող , տաք , հրապուրով մը : Պատերը՝ կոշտ չրջանակներու մէջ , քանի մը տափակ պատկերներով զարդարուած էին , որոնց անճաշակ շինուածքին քով , սիրուն բանուածքներ՝ եւ կերպասի կտորներէ բանուած լուսանկարի գեղեցիկ ամփոփարաններ կը կորսնցնէին իրենց պարզուկ , բայց արուեստոտ տեսքին անուշութիւնը :

Ու բազմոցն ի վար՝ որ փողոց նայող երեք պատուհաններուն ամբողջ երկայնքն էր բռնած , Սօֆի պառկած էր քովիտի , սիրուն , կերկրոր զլուխը հանգչեցուցած մտւտ բազուկներէն մէկուն վրայ , մինչդեռ ազատ մնացած ձեռքովն ալ շապիկին բացուածքէն կէս մը դուրս թռած լեցուն ծիծերը բռնած էր : Փորին գունտի կտրուածքէն՝ կուրծքին հետ մէկ կ'եկեւէջիր՝ նուրբ , գրեթէ աննշմարելի կծկումներ տալով դէմքին , ու բարակ շունչ մը՝ կարծես դժուարաւ բերնին վարդոտ փականքէն ազատած , թեթեւ մը կը հծծէր ժամացոյցի մը թիքթաքին չափ կանոնաւորութեամբ : Պատն ի վար կախուած լամպարին լոյսը ամբողջովին գրկած էր անոր դէմքը՝ որուն վրայ այտերուն կարմիրը աւելի անուշ կը վառէր ծառէն նոր բրցուած խնձորներու պէս , եւ որոնց վերեւը՝ յոնքերուն ու թարթիչներուն շինած սեւուկ բահուանդին գողէն , գոցուած գիրդ աչքերը անուշ ողորկութիւնը ստացած էին մարմար արձաններուն : Եւ առատ մազերուն ու հիւսակներուն ծոցէն՝ որոնցմէ խոպոպներ՝ անոր մտւտ վիզը երակաւորած էին տեղ տեղ , այդ սիրուն զլուխը արծաթ լիալուսնին կը նմանէր՝ որ ամառուան մէջտեղ յանկարծ կը ծնի սեւուրիկ ամպերու ծոցէն եւ հոն քիչ մը ատեն անշարժ կը մնայ , լճակի մը կապոյտ ջուրերուն վրայ պլորուած , քնացող կարապին պէս :

Մարգար հմայուած մնաց այդ սիրուն գրգռութեան առջեւ , մինչդեռ Հրանտ՝ որ

ինքզինքը ազատած էր անոր բազուկներէն՝ թեւաբաց մայրը արթնցնելու կը փութար , ոչխարներուն սիրուն հաւաքումը անոր նկարագրել փորձելու համար : Սօֆի՝ տղուն շարժումներէն արթնցաւ իսկոյն , եւ վայրկեանաւ , թուկ կոտորուքէ մը ետքը ոտքի ելլելով , տեսաւ Մարգարը՝ որ Կաղանդը կը չնորհաւորէր իրեն , միեւնոյն ատեն ժպտուն , անուշութեամբ ողողուած դէմքով մը հարցունելով .

— Ի՞նչ տեսար նայիմ երազիդ մէջ :

— Տեսայ որ պառկած տեղս ինծի կը մօտիկնայիր ու վրաս կը ծռէիր պազնելու համար :

— Ըսել է կ'ուզես որ պաշկով մը կաղնտեմ քեզի . . . :

Եւ երկու երիտասարդ սիրտերը իրար փարեցան , ամուսնական այդ անպլտոր ու անամպ սէրը ծծելով համոյրներու մէջ՝ որոնք խոնջային սեղանը գունագեղող անուշներէն ալ համով ըլլալու էին , եւ որոնց Հրանտն ալ խառնեցին՝ հակառակ անոր սրտնեղ անհամբերութեան , որով միշտ մօրը փէշին կպչած եւ հօրն ալ երեսները սղու անվնաս թաթովը աճուելով , կ'ուզէր թերեւս անվերջանալի պատմութիւնը սկսիլ ճամբան տեսած դառնուկներուն :

* * *

Գիշերը սկսած էր կէս մը տժգունիլ , երբ Սօֆի Հրանտը պառկեցնելու տարաւ քովի սենեակը : Մարգար՝ անցուցած գեղեցիկ երեկոյթին անուշ տպաւորութեան տակ , երկնցած էր բազմոցն ի վար , ու տեսակ մը քմծիծաղով կը խորհէր բոլոր այն մտածումներուն վրայ՝ որոնք զինքը չարչրկած էին ճամբան , ինչպէս որ այնչափ անգամներ կոտտանք տուած էին սրտին՝ երբ անգործ օրուան մը բովանդակ սրտնեղութեամբ տուն վերադարձած էր , գտատարի զրպանով : Իր պարզ , կէս մը գեղջուկ մտքին համար , անկեղծ , անամպ սիրոյ այդ ծորումը՝ որուն ալքերուն մէջ հեշտ գինովութենէ մը բռնուած էր , հիմա տարբեր լուսաստուեր մըն էր բացած առջին , ուր իր մտածումները՝ անդիտակից

եւ անխորհուրդ պլլուռքներով կը թեւածէին
յուրսը իջնող ձիւնի ճերմակ փաթիլներուն
պէս՝ որոնց մեղկ, թուլ թափթիւքը կը
վառվռէր լապտերներու արծակած լոյսին մէջ,
իրեւ թէ արծաթ փոշի ըլլար արեւի լայն
ճաճանչի մը մէջ դարձգարձող :

Բայց դժոխքն անդամ ապրիլ պիտի
ուզէր այդ միեւնոյն կեանքով՝ որուն մէկ
պղտիկ գրուազը այդչափ խանդ, այդչափ
սէր, եւ այդչափ անուշ ինքնամոռացութիւն
մը արթնցուցած էր իր մէջ : Կրած նիւթա-
կան զրկանքներուն վերջուշումը, ազէտ,
ուռճացումէ բոլորովին զուրկ մաքին տու-
թած հոգեկան տանջանքները ամբողջովին
սրբուած էին ապակիի մը արասներուն պէս,
որուն վրայ թաց լաց մը պատուած ըլլար :

Ու կը մտածէր՝ աղան թէ հարուստ ու
հոգեւոր առջուն կեանքէ մը աւելի երջան-
կութիւն կրնար աղմիլ համեստ երգիքներու
տակ՝ ուր սէրը բոյն դրած ըլլար իր բոլոր
հրապոյրներով, եւ թէ զրկանքով անցուած
կեանքի մը համար, ներկայացնող, առաջին
երջանկութիւնը շատ աւելի անուշ էր յարա-
տեւ բարօրութենէն, կը բաւէր որ աշխա-
տանքի սէրը մէկտեղ գամուէր օրտին մէջ,
կնոջը անուշ մտերմութեան հետ :

Ու Մարգար ինքզինքը կ'օրէր այս նոր
երջանկութեան երազներով, սպասելով Սօ-
ֆիին՝ որ վարդոտ համբոյրի մը անուշ կա-
պանքը պիտի բերեր անոնց տարագնուած
երիզներուն, մինչդեռ գունաւոր տպածոյէ վա-
րպոյրին ճեղքէն երկինքը կ'երեւար տարօր-
նակ կերպով մեծցած աղաւնիի մը պէս, որ
իր յպիտակ թեւիկներուն արծաթ թեւթափը
կը ձիւնէր :

Բերտ, 31 Դեկտ. 98.

ՍԻՐՈՅ ԵՐԳԵՐ

ԿԱՐՕ (Մակարա)

Քեզի համար, գիտե՞ս, ա՛ղուոր,
Քանի՛ երգեր գրեցի,
Հոն երգելով բու բիւրաւոր
Շրնորձներդ կանացի :

Ջանք ունեցայ քեզի ձօնել
Սրբափա զանձներ բոլոր,
Սիրոյ վարդէ համբովն անել՝
Թափառական ու միւր :

Ու երգեցի իբրեւ քրոջուն,
Անմեղ, սրտա՛նց, անհաշի՛ւ,
Ի՞նչ փոյք ինձի սիրոյ ինչուն՝
Կը տեսէ սէրն երբ հագի՛ւ :

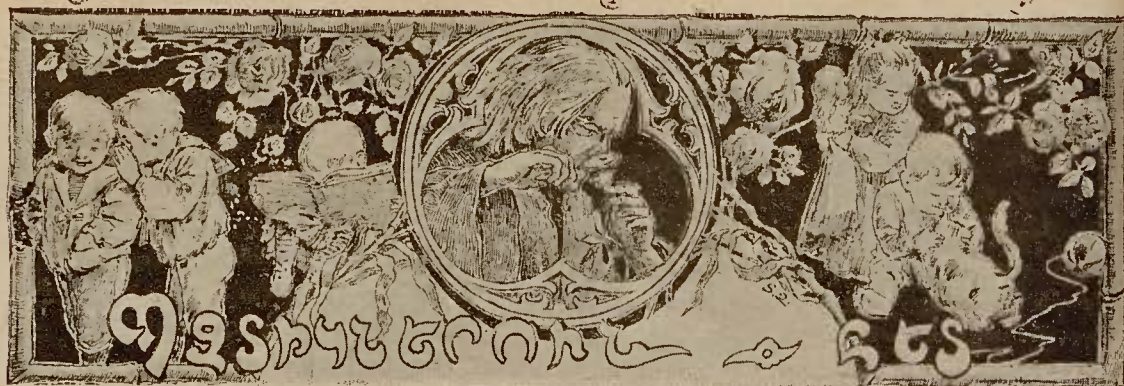
Ու ջանացի երգերուս մէջ
Տալ իմ հոգուն ամբողջ բեւ,
Սրբաւեւ դրնել կայծ մի անշէջ,
Հրրիւծի պէս վառ, քերեւ :

Այնքա՛ն յուզիչ, այնքա՛ն անուշ
Ըլլալ այնքա՛ն միամիտ,
Մերք լալ աղու, եւ մերք բրնձուշ
Թերթել խրճիղ ու ժրպիտ :

Քրնարերգել եռանդով նոր
Երգերու երգն այս ամառիս,
Փրնտրուած միշտ՝ որ տամ անոր
Անձնական շեշտ մ'իսկառիս :

Քեզի համար քեզ բոլոր
Քաղցրութիւններն աշխարհիս,
Անփոյք նոյն իսկ երէ մի օր
Իմ վրտան ա՛լ չը խորհիս :

Ասոնց ամէնն ես քրի որ
Քեզ չը հանցած իսկ նորէն,
Լրսող երգերն այս յանգաւոր
Քեզ երանեն ու սիրեն :

ԸՆԹԵՐՑԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ՄԵՐ ԴՊՐՈՑՆԵՐՈՒՆ ՄԷՋ

Մ. Շ.

ԵՉՊէ՛Ս որ չոգին ու ելեկտրակա-
նութիւնը ժամանակակից մարդ-
կային քաղաքակրթութեան գլո-
խաւոր բարիքներէն են , զիւրաջնելով , արու-
գացնելով նիւթական հաղորդակցութիւնը
անհատներու եւ հասարակութիւններու միջեւ ,
սպաղրութիւնն ալ նիւթական հաղորդակցու-
թեան սոյն երկու միջոցները հակակշռող բա-
րոյական այն զլխաւոր ճամբաներէն է , որոնց-
մով անհատները , ընկերութիւնները իրարու
կը մօտենան , իրարու մէջ կ'ապրին :

Տպաղրութեան զարգանալովը՝ ընթերցա-
նութիւնն ալ այսօր կեանքի կոուլին մէջ
մարդուս ձեռքը դանտուած այն զլխաւոր մի-
ջոցներէն մէկը եղած է , առանց որու , քա-
ղաքակրթուած երկիրներու կեանքին առակ
մասնակցութիւն մը կարելի չէ ունենալ , Ու
սպաղրութիւնը այսօր այնքան ընդհանրացած
միջոց մը դարձած է անհատները մտաւորա-
պէս իրարու հետ յարաբերութեան մէջ գնող
եւ այնքան անհրաժեշտ է դարձած անոր դո-
յութիւնը , որ ամէնուրեք , ուր ճշմարիտ
քաղաքակրթութիւն մը արդէն ծայր տուած
է , նոյն իսկ անդական իշխանութիւններու
միջոցաւ ստիպողական դարձած է ընթերցա-

նութիւնն ու զիրը , ատով սպաղրութիւնը
իբրեւ քաղաքակրթող միջոց մը գործադրելու
համար իրենց հասարակութիւններուն մէջ ,
Տպաղրութեան հետեւանքով ընթերցանու-
թիւնը այնքան անհրաժեշտ է այսօր ամէն
քաղաքակրթուած ընկերութիւններու համար ,
որ առանց անոր տարածուելուն , բոլորովին
մեկուսացած վիճակի մը մէջ , կարելի չէ յա-
ռաջգիմութիւն մը , բարգաւաճում մը յուսալ
ընկերութեան մը համար :

Մեր մէջ , ընդհանրապէս թերի կերպով
հասկցուած է ընթերցանութեան եւ զիրի քա-
ղաքակրթիչ մեծ դերը : Մանաւանդ ընթեր-
ցանութիւնը ոչ թէ սարդ միջոց մըն է՝ այլ-
եւս մտաւորապէս ուրիշներու հետ հաղոր-
դակցութեան մէջ մտնելու համար , այլ այն
մեծ մոզը որ մեզի կ'ընէ աշխարհի բովանդակ
իմաստութիւնը , կեանքի մէջ յաջողելու հա-
մար ճամբաներ ցոյց կուտայ , եւ դեղա-
ուեցտական հեշտանքներու մէջ կ'օրրէ իր
սրդեգիրները :

Ի՞նչ կ'ընենք մենք , մեր նոր սերունդը
կրթած ատեննիս , եւ ինչպէս ընթերցանու-
թիւնը սորվեցնելու գործը առաջ կը տանինք ,
աղաքը արտաքին , իրական աշխարհին ծա-
նօթացնելով եւ սոցորելով զիրենք մարդասի-
րական գաղափարներով . եւ իրենց ապագայ

գործունէութեանը համար իրենց կուռ նկատարար մը տալով :

Մեր ուսուցիչներուն մէջ ընդհանրապէս այն համոզումը կայ թէ մայրենի լեզուի ընթերցանութիւնը սորվեցնելը շատ չոր եւ շատ նախատական է մանուսնոց այնպիսիներու համար : որոնք վարժուած են գիտութիւն մը աւանդել՝, ու ատով կարող են աւելի փայլուն գաղափար մը տալ իրենց կարողութիւններուն վրայ : Նախակրթարանի ուսուցչի մը համար ես չեմ գիտեր այնքան բազմակողմանի եւ այնքան իտէպլ գործ մը , քան այն որով ուսուցիչ մը 7-8 տարեկան աղջոյ՝ մեր լեզուի բառերը տալիս անգամ թութովի կու տայ ու այդ մանկական թութովումին հետ անոնց մէջ կը ներարկէ նաեւ այն բոլոր սկզբունքները որով անոնք առողջ հայեացքներով եւ ազնիւ որոտով մարդիկ կ'ըլլան ապագային : Եօթը ութը տարեկանին մէջ մանուկներու հոգին այնքան կակուղ է , եւ զուրկ որ եւ է յամառ ձգտումէ , որ ընթերցանութեան ուսուցիչ մը ամէնէն մեծ ընկերական բարերարը կրնայ ըլլալ եթէ գիտակցելով այն ահագին հեղինակութեան զօրինքը իրեն յանձնուած մատաղ հոգիներու վրայ ունի , տղուն մէջ ապագայ իտէպլ մարդկութեան մը բոլոր հակումները աշխատի գնել : Այսօր Եւրոպայի եւ Ամերիկայի մէջ սկսած է այն խնդիրը յարուցուիլ թէ ընթերցանութեան ուսուցիչները , պէտք է կարող՝ բարձր կրթութիւն մը ստացած անհատներ ըլլան , որոնք արդէն որոշ առողջ իտէպլ մը ունին մարդկային հոգւոյն եւ հասարակութիւններու ապագային համար , եւ որոնց գործը պէտք է ըլլայ , մանուկներու մաքին մէջ միշտ ներկային ըմբռնումը ծուրելով անոնց հոգին աւելի լայն ու աւելի բարձր ձգտումներով օժտել ապագային համար :

Ընթերցանութեան դասաւանդութեան եւ դասակը եւ այդ դասերուն կարող ուսուցիչներու յանձնուելը այնքան կենսական , մեծ խնդիրներ են , որոնց մասին քննական պլանի տարրալուծում մը թերեւս իր բարեբար հետեւանքները ունենար :

* * *

Քննելէ առաջ մեր մէջ տիրող պայմանները ընթերցանութեան դասաւանդութեան եղանակին վրայ քանի մը ընդհանուր դատական սկզբունքներ տանք անոր մասին :

Ընթերցանութիւնը գործնական կեանքի անմիջական միջոցներէն մէկն է , եւ պէտք է համոզուիլ որ 7 տարեկանէն առաջ աղաքը անով զբաղեցնելը աւելի վնասարար է եւ մանաւանդ կը հաշմէ անոնց մտաւորական զարգացման ընթացքը : Տղայոց համար ընթերցանութեան տարիքը կը սկսի 7 տարեկանը թեւակոխելէն վերջը : Երբ աղաքը արդէն կը սկսին քիչ մը կտրգալ , այն ատեն ալ պէտք չէ չափէն աւելի զբաղեցնել զիրենք ընթերցանութեամբ . օրական 2-3 ժամ ընթերցանութիւն կատարելապէս բաւական պէտք է համարուի մանուկներու համար , որոնք 10 տարեկանը չեն թեւակոխած տակաւին : Չափազանց մտաւորական աշխատութեան մը հետեւանքն է միշտ , ֆիզիքական եւ մաքի տկարութիւնը : Ուրեմն պէտք չէ որ մեր մանուկները հարկ եղածէն աւելի զբաղին ընթերցանութեամբ , մանաւանդ որ աղաքներու համար , շատ կարգալը իր բարոյական աննպաստ ազդեցութիւնն ալ ունի : Մանուկը իր մտաւորական կազմուածքով կեդրոնանալ չդիտեր , այլ կը սիրէ շարժականութիւնը ու փոփոխութիւնները ամէն բանի մէջ , որով մանուկներու համար գրուած բոլոր գրքերը՝ շատ թերի կերպով կը համապատասխանեն մանկան խառնուածքին , իսկ մեր մէջ քնաւ երբեք , Տառնէն տասերկու տարեկան աղաքը որոնք շատ կը կարգան , բնականաբար կը սկսին շուտ շուտ կտրգալ եւ օր մըն ալ իրենց աչքերը բառերուն վրայէն միայն սահեցնելով կը բաւականանան , անդրադառնալու համար իւրաքանչիւր բառի կատարեալ իմաստին : Մանուկներու բոլոր տեւական կատարածները , իրենց ապագայի նկարագրին համար մեծ նշանակութիւն ունին , ուստի այն բոլոր աղաքը որոնք արագ եւ հարեւանցի ընթերցանութեան կը վարժուին , ապագային հարեւանցի նկարագրով , եւ մտածելու թոյլ կարողութեամբ անհատներ կը դառնան : Ծշմարիտ է այն ժողովրդական առածը մանաւանդ տղոց համար , թէ « շատ կարդացող խենդ կ'ըլլայ » . (խենդը՝ այստեղ պէտք է հասկնալ ապուշի իմաստով) :

Տղաքները ուշ կարգաւ սկսիլ տալով կրնանք պատահած վնասին առաջըր տանել, յառաջիկային 11—12 տարեկան տղու մը իրրեւ ընթերցանութիւն, կենդանի, պատկերալից կերպով գրուած պատմութեան գիրք մը տալով, որով տղուն ըմբռնումը մարդկային կրքերու, ընկերային նիւթերու եւ քաղաքակրթական սկզբունքներու մասին պիտի սրուէին: Այս տեղ նորէն կը բազմինք մեր պայմաններու դժբաղդ կացութեանը, որովհետեւ չունինք պահանջուածին պէս գրուած, օգտակար ընթերցանութեան համար ծառայող պատմութեան գրքեր: Իսկ աղջիկներուն ալ ընթերցանութեան համար պէտք է տալ ճշմարիտ եւ խոր կերպով զգացուած բանաստեղծութիւններ, եւ ընտանեկան բարքերու պատկերներ, անոր հոգին ու միտքը միանգամայն զարգացունելու համար: Եթէ տառնէն տասերկու տարեկան մանուկներ եւ աղջիկներ ընթերցանութեան համար իրենց տրուած այս երկերուն մէջ գտնուած ամէն բան իսկ չհասկնան, նորէն շատ աւելի կ'օգտուին, քան թէ անոնք որոնք ժամանակէն շատ աւելի առաջ կարգաւ սովորած են, ու իրենց ձեռքը անցածը կարդալով:

Ընտանեկան յարկերու տակ մանուկներու ընթերցանութեան հսկելու համար այս միայն քանի մը կէտերը ցոյց տալէ վերջը կ'ուզենք մասնաւորապէս ծանրանալ մեր զարոյցներուն մէջ ընթերցանութեան դասաւանդութեան եւ զանաւորելու ու այդ դասաւանդութեան լաւ կերպով առաջ տարուելուն համար անհրաժեշտ եղած բոլոր միջոցներուն վրայ:

* *

Արդէն ըսինք թէ ընթերցանութիւնը նախակրթարաններու ծրագրին մէջ լինչ մեծ դեր մը կրնայ ունենալ, իսկ այսօր թէ՛ ուսուցիչներու եւ թէ՛ ընթերցարան-գրասարքերու ընդհանուր պահպանէն կը տառապինք, եւ այս այն տեսակ միջավայրի մը մէջ, ուր կը հաւակնինք մասնագէտ ուսուցիչներ ունենալ, եւ անոնք ալ, իլրումն չարեաց, «Պատկառելի Ուսումնական Խորհուրդէն վաւերացեալ»:

Մեր կրթական գործին ամէնէն աւելի տարածուած քրոնիկ հեւանդութիւնն է ար-

դէն, մեր նախակրթարաններու ստորին դասարաններուն համար բոլորովին անկարող ուսուցիչներ ունենալը, որուն յանցանքը՝ իրենցը՝ ուսուցիչներունը չէ, որովհետեւ լինչ կրնանք պահանջել այն ուսուցիչներէն՝ որոնք 150 դրչ. ամսակա՛նի մը փոխարէն կը ստանան ենն՝ մանուկներու դաստիարակութիւնը, եւ որուն համար կը արամադրեն իրենց բովանդակ ժամանակը եւ կամ թէ ժամը 40-50 փարայով իրրեւ այցելու ուսուցիչ գասեր կ'աւանդեն մեր նախակրթարաններու մէջ: Պէտք է համոզուիլ այն բացարձակ ճշմարտութեան թէ մինչեւ որ՝ չսկսինք մեր մասի վրայ համրուած կարող ուսուցիչները գնահատել, չպիտի կրնանք այդպիսիներու ամբողջ դասակարգ մը ունենալ:

Ուրիշ տոթիւ շեշտուած է արդէն թէ նախնական կրթութիւնը ո՛րքան թանկագին բան մըն է մեզի համար: Շատ բարենորոգումներու հետ անհրաժեշտ պէտք ունինք նաեւ կարող ուսուցիչներու եւ խնամով, ըմբռնումով եւ մանկավարժական դիտակցութեամբ պատրաստուած դասագրքերու, ճիշդ կերպով պատրաստուած դասագրքերու պակասը, անհունապէս կը դժուարացնէ մեր կրթական գործին բարելաւումը:

* * *

Կը զգամ թէ ընդհանուր ծրագրիներու առաջարկները գրեթէ միշտ ամուլ մնալու դատապարտուած են մեր մէջ: Ուրեմն մեր կրթական գործին համար ալ որ եւ է իրական արդիւնք մը ձեռք անցընելու համար անհտտական ձեռնարկեցութեան պէտք ունինք: Ապահովաբար շատ աւելի կ'արժէ անհատական արդար նախակրթարան մը բաժալ, քան թէ ձգտումը ունենալ մեր ընդհանուր նախնական կրթութեան գործը բարեկարգելու: Անհատական ձեռնարկեցութեամբ, կրնայինք սկսիլ պատրաստութիւնը, նոր մանկավարժական դասագրքերու, որոնցմով նոյն իսկ կարելի պիտի ըլլար ուսուցիչն ուղղութիւն տալ, իր դասերը աշակերտներուն սիրելի եւ օգտակար դարձնելու համար: Ու այս գործը պէտք է սկսիլ մայրենի լեզուի ընթերցարանէն:

Մայրենի լեզուի ընթերցարանը, հասկըցողին համար, երկնհրանգումով որքան ճոխ, ձգտումներով որքան իտեղական, ու նպատակով որքան մեծ է, իսկ մեր մէջ որքան աննպատակ ու ալլանդակ են, մանուկներու ձեռք տրուած ընթերցարանները, Ընթերցարանի հեղինակ մը, առողջ կերպով մտածողին համար, իմաստասիրական, ընկերարանական ու բանաստեղծական գործ մը պէտք է կատարէ միանգամայն, ընթերցարանը մանուկներու այն աւետարանն է որուն մէջ են, իրենց՝ գարնան լայն առաւօտին պէս ջինջ հոգիին համար, կեանքի բովանդակ ըմբռնումը եւ բովանդակ պատուիրանքները, Ընթերցարանի հեղինակ մը պէտք է կատարեալպէս ըմբռնած ըլլայ ընկերութիւնները վարող զարգացման բոլոր օրէնքները, ու իրեն համար պարզ պէտք է ըլլայ թէ ինչ են ներկայ մարդկութեան ձգտումները, ապագայի մարդոց հոգիները աւելի ազնուացնելու, բարոյական սկզբունքները աւելի բարձրացնելու համար, Ընթերցարանի հեղինակ մը ապագայ ընկերութեան խաչալ մը պէտք է ունենայ, եւ այդ խաչալը պէտք է աշխատի մանուկ հոգիներու մէջ ներարկել, խաչալ մը սակայն որուն իրականութեան ճամբէն քալելով միայն կը հասնինք:

Երբոր մանուկը դպրոցին մէջ կը սկսի վանկերը իրարու հետ կապել եւ բառերը կազմել, ուսուցչին եւ ընթերցարանին համար կը սկսի այն աշխատանքը՝ որով անոնք միացած, աղուն մէջ պիտի արթնցնեն իրականութեան ճաշակն ու ըմբռնումը, Ընթերցարաններու մէջ պէտք է տեղ գտնեն հեքիաթներն ու հրաշքի պատմութիւնները՝ զգայական տարօրինակ բովանդակութիւններով, այլ այն տեսակ գրութիւններ որոնք աղուն

ըմբռնումը զարգացնելով եւ զգացումները ազնուացնելով, մանկան մէջ առաջ կը բերեն առողջ ձգտումներով միտք մը եւ սիրտ մը միանգամայն, Ամէնէն աւելի յանձնարարելի է որ ընթերցանութեան գրքերը պատմութենէ, ճանապարհորդական նկարագրութիւններէ, ժողովրդի ու ընտանիքի կեանքէ այն տեսակ կտորներով կազմուած ըլլան, որոնք բարքերու եւ ձգտումներու ըմբռնման, ուսուցման ու ազնուացման կրնան ծառայել, Ու յետոյ պէտք է գեղազարդել ընթերցարանը կենդանի կերպով զրուած այն տեսակ գրական կտորներով, որոնցմով շատ ճոխ է մանաւանդ անգլիական գրականութիւնը, Մանչեսթրու համար Ռօպէնսոնի պատմութիւնը, Քէմբրի ճամբորդութիւնները, Քուլբրի «Յգնիկներու սպաննողը» եւ ուրիշներ, իսկ աղջիկներու համար Միս Էնուորթի «Էրեզակին աղջիկը», Ուեթլըրի գրութիւնները, մանկական հոգիին համար ընթերցարանի ինչ թանկագին էջեր կրնային մատակարարել:

Ու այս ամէնէն վերջ մեր ընթերցանութեան գրքերը, Որքան ողորմելի, որքան անկատար են անոնք, Ընտանիքի եւ դպրոցի ներկայ անյաջող պայմաններուն մէջ, տակաւին կ'ուզենք որ մեր զաւակներն ու եղբայրները՝ առողջ ձգտումներով ձեռներէց մարդիկ դառնան ապագային:

Մեր նախնական կրթութեան համար մեծ բարերարութիւն մը պիտի ըլլար եթէ կարող ու ցանկացող մէկը ամէն կերպով անսաղիւտ ընթերցարանի մը պատրաստութեան ձեռնարկէր, Պէտք է խոստովանիլ թէ այդպիսի մէկը, մեր պայմաններուն համար շատ աւելի իրական ծառայութիւն մը պիտի մատուցանէր, քան թէ բոլոր հրապարակագիրները, իրենց կրթութեան մասին գրած ամէն յօդուածներովը:

ԳԻՏԱԿԱՆ ԷԶԵՐ

ԵՐԿՐԱԳՈՒՆՏԻ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆԸ ՏԻԵԶԵՐՔԻ ՄԷՁ

Նախ քան բացատրելը թէ ի՞նչպէս մեր գունաւոր տիեզերքի մէջ գոյութիւն առած է, կ'ուզենք ընդհանուր ֆիզիքական քանի մը օրէնքներու մասին խօսիլ որոնք ամբողջ տիեզերքը կազմող սկզբունքներն են:

1⁰ Մարմնոյ մը իւրաքանչիւր մասնիկն (molécule) մէջ ոյժ մը կայ, որ տարբեր տարբեր եղանակներով կ'արտայայտուի: Այդ ոյժի արտայայտութիւնը այն ժամանակ կարեւորութիւն մը կը ստանայ երբ մասնիկները իրար միանալով կը կազմեն նաեւ միացած ոյժ մը:

2⁰ ՅԱՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ (cohésion) կը կոչուի մասնիկներու և մասնիկներէ կազմուած մարմիններու միջեւ եղող քաշողական ոյժը: Իսկ ԿՅՈՒՄԸ (adhésion) մասնիկներու այն ոյժն է, որուն միջոցաւ չափազանց իրարու մօտեցած մարմիններ իրարու մէջ կը ձուլուին:

3⁰ Եթէ ամանի մը մէջ ջուր և իւղ իրարու հետ խառնենք ու ձգենք՝ քիչ մը վերջը իւղը և ջուրը իրարմէ կը զատուին նորէն, որովհետեւ ջուրին մասնիկները (ինչպէս նաեւ իւղի) իրարու մէջ շատ աւելի մեծ քաշողական ոյժ մը ունին քան թէ ջուրի և իւղի մասնիկները փոխադարձաբար: Ասոր համար է նաեւ որ ջուրը և իւղը չենք կրնար իրարու հետ խառնել:

4⁰ Եթէ այն տեսակ երկու հեղուկներ ինչպէս գինիի ոգի և ջուր մէկ ամանի մէջ լեցնենք, միջակարար ծանրութեամբ թեթեւը ծանրին վրայ կ'ելլէ: Որովհետեւ մարմիններու կըցումի օրէնքը այս պարագային ամէնէն աւելի ազդեցութիւն ունի, այսինքն իւրաքանչիւր մարմնոյ մասնիկներուն միջեւ գոյութիւն ունեցող քաշողական ոյժը աւելի տկար է քան թէ երկու մարմիններու մասնիկներու միջեւ գտնուած կցումի ոյժը, պիտի տեսնենք թէ, ամանին մէջ՝ վրան գտնուած թեթեւ մարմնի մասնիկները դէպ ի վար պիտի սուզին և ծանր մարմնի մասնիկներն ալ դէպ ի վեր պիտի ծփան, մինչեւ որ երկու մարմնոյ մասնիկներն ալ միեւնոյն յատկութիւնը ստանան: Այս երեւոյթը կը կոչուի ՏԱՐԱՅՈՒՄ (diffusion):

5⁰ Կցումը (adhésion) կարծր մարմնոյ մասնիկներուն միջեւ միայն գոյութիւն չունի, այլ նաեւ կարծր և հեղուկ մարմնոյ մը մասնիկներուն մէջ ալ կրնայ կցում տեղի ունենալ:

6⁰ Եթէ երկու հեղուկներ իրարմէ զատել ուզենք, անոնց մէջ մազային խողովակներէ կազմուած մարմին մը դնելով պիտի տեսնենք թէ հեղուկներու մասնիկները այս մարմնոյն ծալոտիկներուն մէջէն իրարու պիտի անցնին: Եւ որովհետեւ այս տեսակ ծա-

կոտիէն (poreux) մարմնոյ մը մէջէն որ եւ է հեղուկ մը աւելի դիւրաւ կ'անցնի քան թէ ուրիշ մը, — ուրեմն այդ մարմնոյն երկու կողմերը գտնուած հեղուկներէն մէկը աւելի պիտի շատնայ և միւսը աւելի պակսի: Սոյն ծակոտիէն մարմնոյն մէջ իրարու անցած հեղուկներուն մասնիկները տարածման օրէնքին համեմատ իրարու հետ կը խառնուին: Մարմնոյ մը մէջէն, այսպէս հեղուկներու մասնիկներուն իրարու անցնիլը և իրարու խառնուիլը կը կոչուի նեօսմոս (endosmose):

7⁰ Բոլոր վարձգուած մարմինները կ'ուզուին դէպի երկրիս կեդրոնը ուր կը գտնուի ամբողջ ոյժերու ծագումը:

Այս բոլոր կէտերը շեշտելէ վերջ անցնինք հիմա այն կէտին թէ ինչպէս երկրագունտը տիեզերքիս մէջ դոյուլթիւն ստացած է:

Ամէն բանէ առաջ պէտք է երկու ենթադրութիւններ մեր բացատրութիւններուն իբրեւ հիմ ընդունիլ: Ա. թէ միջոցը, տիեզերքի անհուն միջոցը, ի սկզբանէ անտի գոյութիւն ունեցած է, և երկրորդ թէ շարժան, կարելի եղածին չափ պարզ մարմին մը երեւակայել ինչպէս եթերը, որուն անհունապէս պզտիկ մասնիկները ամբողջ տիեզերքը կը լեցնեն, մասնիկներ՝ որոնք ուղղահայեաց յարատեւ շարժականութեան մը մէջ կը գտնուէին: Եթէ ուզէինք ենթադրել թէ ի սկզբան եթերի բոլոր մասնիկները միեւնոյն արագութեամբ կը շարժէին, ժամանակին անցնելովը պէտք էր որ շարժման այս հաւասարութիւնը խաթարէր. որովհետեւ եթերի մասնիկները իրենց շարժումի ատենը իրարու կը քշուէին, իրարու կը զարնուէին, ամբողջ խառնուրդ իրարու դէմ կ'ելլէին, ասով փոխադարձաբար իրարու շարժումները արագացնելով կամ դանդաղեցնելով:

Եթերին մասնիկներուն անհաւասար շարժականութեան հետեւանքով անկարելի էր ուրեմն որ անոնք հաւասար կերպով բաժնուէին ամբողջ միջոցին մէջ. այսպէս միջոցի տարրեր մասերուն՝ տարրեր խառնութեամբ կամ անօտրութեամբ կը հաւաքուէին եթերի մասնիկները: Այն բոլոր պարագաներուն՝ երբ որոշ չափով մասնիկներու ամբողջութիւնները իրար կը հանդիպէին, տեղի կ'ունենար մեր ներկայացուցած 7^{րդ} օրէնքի (կեդրոնի քաշողական զօրութեան) դործադրութիւնը, որով անկարելի կը դառնար մասնիկներուն մէջ պարապ մը ըլլալը, և անոնց որոշ սահմանէ մը անդին անցնիլը: Եթերի մասնիկներու այս յարատեւ անհաւասար արագութեամբ շարժականութենէն և ասոր հետեւանք մասնիկներու խառնմանէն յառաջ կուգային եթերային, անկանոն ձեւերով մարմիններ: Բայց որովհետեւ իւրաքանչիւր եթերային մարմին իր շուրջին վրայ ոյժ մը ի դործ կը դնէր, որուն հետեւանք կ'ըլլար եթերի մասնիկներու ամեն կողմէ դէպի իրեն խուժումը, ուրեմն պէտք էր որ իր արտաքին երեսին անանկանոնութիւններն ու անկիւնները հետզհետէ աներեւութանալով կ'որ ձեւ մը ստանային: Սոյն եթերային մարմիններու ամէնէն հարկի, այսինքն կեդրոնին ամէնէն մօտ գտնուած կողմերուն վրայ, կեդրոնին ոյժը ամէնէն աւելի էր, քան թէ միւս կողմերը. երբ երկու եթերային մարմիններու ամէնէն հարկի կողմերը ճիշդ իրարու դէմ առ դէմ կը գտնուէին եւ իրենց մեծութիւնն ալ հաւասար էր և այն ճնշումը, զոր եթերի դէպի մարմինները խուժող զանգուածները ի դործ կը դնէին բոլորովին համաօր էր, այն ժամանակ մարմինները կը մնային իրենց գտնուած տեղերը: Իսկ եթէ այդ ամէնէն հարկ մասերը իրարու դէմ առ դէմ չէին գտնուեր, և մէկը միւսներէն բաւականին մեծ էր,

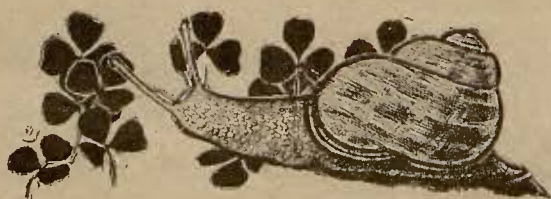
այն տառն հոն եղած ճնշումն ալ պէտք էր որ աւելի զօրաւոր ըլլար, որով և մարմինը կը սկսէր շարժիլ: Բայց որովհետեւ տիեզերական միջոցի և տիեզերական հիւթի՝ եթերին վերջը չի կայ, ուրեմն միջոցին մէջ ծագում կ'առնէին նաեւ անհամար եթերային մարմիններ, որոնցմէ ոմանք անշարժ էին, ոմանք գէպի յառաջ կը շարժէին, ուստի պէտք էր որ այս շարժուն եթերային մարմինները իրարու կամ անշարժ մարմիններու բաղկէին: Յետոյ պէտք էր նաեւ որ այս մարմինները իրենց շարժման մէջ իրարու քսուելով յառաջ բերէին չըջանականաւ դարձող շարժում մը:

Պէտք է գիտնալ թէ մեր արեգակնային դրութիւնն ալ ծագում առած է սոյն եթերային մարմիններու շարժումներէն: Արեգակնային դրութեան ծնունդ տուող եթերային մարմինն ալ պէտք է որ ուրիշ կազային մարմնի մը հետ բաղկած ըլլալով չըջանականաւ շարժման մը մէջ մտած ըլլայ: Շարժումներու այն մըրիկը զոր արեգակնային դրութիւնը կազմող նախնական եթերային մարմին մը իր հոլովումին մէջ յառաջ կը բերէր, իր շուրջը դառնում քոյր մասնիկները, իր շարժմանը մէջ իյնալով իրեն հետ կը ձուլուէին յարաճուն կերպով իր զանգուածը մեծցնելով, ու վերջապէս կազմելով այն քոյր մարմիններն ալ, որոնք

այսօր մեր արեգակնային դրութեան մէջ կը գտնուին:

Յարատեւ հոլովումի մը մէջ մտած եթերային քոյր մարմիններու արագութիւնը տակաւ այնքան կ'աճէր, որ շարժման անհաշուելի արագութեան արդիւնք յառաջ կուգար ջերմութիւնը: Վերջապէս հոլովումի սոյն արագութեան մէջ, խրաքանչիւր մարմնի հասարակածային գօտիէն օգականձեւ կտորներ կը փրթէին, որոնք նմանապէս տակաւ կը կազմէին երկնային մարմիններ: Այս տեսակ մարմին մըն է նաեւ մեր երկրագունտը: Անհաշուելի ժամանակներու տեւողութեան միջոցին, մեր երկիրը իր ջերմութենէն այնքան վատնած է տիեզերական միջոցի ցրտութեան հանդէպ որ տակաւ իր արտաքին կեղեւը պաղած է, իբրեւ ամուր պատեան մը՝ հրավառ ներքին մը ամփոփելով իր մէջ:

Բայց այն բոլորովին նման եթերային մարմինները, աներեւակայելի ջերմութեան մը և անչափելի ճնշումի մը ներքեւ, որ տարբեր կէտերու վրայ, տարբեր ոյժով մը կը ներդրածէր, ծնունդ կ'առնէին նաեւ տարբեր մարմինները, որոնք իրենց միջեւ նոր միութիւններ, համադրութիւններ կառուելով յառաջ կը բերէին նոր մարմիններ, որոնք ուրիշ բաներ չէին, բայց եթէ ջերմութեան, ճնշումի եւ միաւորութեան ազդեցութիւններուն տակ եթերի նոր կազմութիւններ:

Զ Ա Ն Թ Ծ Լ Է Ն

ԺԱՆ ՄՈՌԷԱՍ

Թարգմ. Ս Ի Պ Ի Լ

Դարձո՛ղ ձայներ , օրբեցե՛ք զիս , օրբող ձայներ ,
Մարա՛ծ յանկերգ հուսկ իրերուն մեկնող հեռու ,
Համբուն դարձե՛ն ձայնող բոժոժ ջութիներու ,
Դարձող ձայնե՛ր , օրբեցե՛ք զիս , օրբող ձայներ :

Գինովցուցե՛ք զիս , երբեմնի դուք սրբուսկներ ,
Բո՛յր գեղմերու՝ հունձներու մեջ պահուած բախուն ,
Շահարակ բերան , լանջք յամպարով , մուշկով օծուն ,
Գինովցուցե՛ք զիս , երբեմնի դուք սրբուսկներ .

Այս ձմեռուան ամպրոտ առաւուն՝ մեր արտայտին ,
Զրմեռ առաւուն մեր արտայտին ձայնն է լրօին ,
Դարձող ձայնե՛ր , օրբեցե՛ք զիս , օրբող ձայնե՛ր :

Շուշաններն ալ , վարդն ալ կրարած են պարտէզին ,
Հիրիկն ալ հոն , ջութին եզերք , տրբաում ջութին ,
Գ Կնովցուցե՛ք զիս երբեմնի դուք սրբուսկներ :

ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏՆԵՐՈՒ ԴԵՐԸ

Երբ երեւակայութեան յարաբերւած ձգտումը եւ յղացումներու թափը մարմին կուտայ գեղեցիկը, հաճելին արտայայտելու միջոցներուն, ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏՆԵՐՈՒՆ, ծնունդ կ'առնեն նաեւ այն պայմանադրական կէտերը որոնք թէեւ անգոյ գեղեցիկին մէջ, բայց դէր մը կը ստանան գեղեցիկը արուեստի միջոցաւ արտայայտելու ատեն :

Նախ սա հարցումը ծագում կ'առնէ մեր մտքին մէջ թէ պէ՞տք է որ արուեստը սորվեցնող յատկութիւն մը ունենայ : Կան մարդիկ որոնք գեղարուեստներուն այս յատկութիւնը կ'ուզեն տալ, բայց անոնք կը մոռնան թէ սորվեցնելու համար գիտութիւնները կան, ուրեմն գեղարուեստները չունին ձգտում մը սորվեցնելու համար այն տեսակ բաներ, որոնք գիտութիւններու միջոցաւ կարելի է աւանդուին : Իսկ այն ամէն բաները, որոնք թէեւ գիտական սկզբունքներու վրայ հիմնուած են բայց գիտութեան մը միջոցաւ չեն կրնար աւանդուիլ, պէտք է որ գեղարուեստներու միջոցաւ ուսուցուին : Ոչ թէ գեղարուեստները, այլ գիտութիւններն են որոնք պէտք է կազմեն, հոգեբանական, բարոյադիտական եւ կրօնքներու սկզբունքները : Իսկ անհատը մը հոգեկան կեանքը, բա-

րոյականութեան նրբազգացութիւնը, եւ անոր կրօնական հաւատալիքը, ալքը ու արժէքը, կրնան միայն մեզ գեղարուեստները սովորեցնել, քանի որ անոնք են միայն որոնք կարող են անհատը իր այդ բոլոր վիճակներուն մէջ կենդանի կերպով ներկայացնել : Միեւնոյն կերպով պէտք է պատասխանել նաեւ այն հարցումին թէ պէ՞տք է որ արուեստը բարոյական նպատակներու ծառայէ :

Այս երկու հարցումներուն հակառակ նաեւ այն կարծիքը թէ արուեստը խաղ մըն է միայն, որ իր ներկայացուցածին ձեւին ու ներքինին կարեւորութիւն չի տալ, շատ թեթեւ կերպով ըմբռնել է արուեստին կոչումը : Արուեստը պարզ խաղ մը չէ միայն, այլ յաճախ ցոյացումը ներքին հոգեկան աշխարհի մը բոլոր տենջերուն եւ երեւակայութեան բոլոր տարփանքներուն որոնք ամենքը, գեղարուեստներուն արաաքին մը՝ ձեւ մը, եւ ներքին մը բովանդակութիւն մը միայնգամայն կու տան :

Բայց այն տեսակ մարդիկ որ գեղարուեստներուն մէջ, բարոյական բովանդակութիւն մը կը փնտռեն այնպիսիները պէտք է գիտնան թէ նախ կատարեալ բարոյականութիւնը ոչ թէ քանի մը պարտաւոր եղած

գործողութիւններու մէջ է որ կը կայանայ , այլ անիկա գոյութեան մը ամբողջ կերպերուն մէջ պէտք է գտնուի , այն տեսակ կերպեր որոնք կ'երեւան վարմունքի ակամայ ձեւերուն եւ կեանքի բոլոր ձեւակերպութիւններուն մէջ : Միեւնոյն կերպով ուրեմն բարոյականութիւնը գեղարուեստի մէջ , ոչ թէ քարոզելու , ոչ թէ բարոյական սկզբունքները աւելի սրելու մէջ կը կայանայ , այլ միշտ եւ միայն գեղեցիկը ներկայանայնելու ձեւովն է որ արուեստ մը կրնայ բարոյական (լայն կերպով ըմբռնուած) աղբիւրութիւն մը յառաջ բերել :

Հին ժամանակներու մէջ գեղարուեստներու մասին այն համոզումը կար թէ անոնք զուարճութեան միայն կը ծառայէին : Որքան ալ միամիտ բլլայ այս համոզումը բայց նորէն շատ աւելի ճիշդ է քան թէ ժամանակակից խել մը գեղարուեստագէտներու այն կարծիքը թէ արուեստ մը միայն գեղեցիկը կը ներկայայնէ , առանց հաշուի առնելու այդ գեղեցիկին հաճելի եղած ըլլալը կամ ոչ : Գեղագիտական հաճոյքը , որ գեղարուեստներու նպատակն է , պէտք չէ փնտռել յուզումներու , ցնցումներու եւ յանկարծական տպաւորութիւններու մէջ , որոնք ի տես գեղարուեստական արտադրութեան մը մեր մէջը յառաջ կուգան , այլ զգայամբողջութենէ զերծ այն տեսակ արամադրութեան մը տեսն , որով գեղարուեստական արտադրութիւն մը կրկին անգամ վայելելովը՝ նորէն՝ առանց նոր կամ անպատեկ ըլլալու կը պատճառ է դիտողին՝ հոգեկան բոլոր յուզումները :

Իտէալական բոլոր գրութիւնները , իրենց բազմալան աքնութիւններովը աշխատած են քանի որ համար գեղարուեստներու ճիշդ տեղը՝ մարդկային բովանդակ մտաւորական կեանքին մէջ : Ժամանակ մը եղած է ուր կրօնքը , արուեստը եւ իմաստասիրական ճանաչողութիւնը նկատուած են մարդկային մտքի այն երեք ձեւերը որոնք մարդկային հոգին կ'արտացոլեն : Կրօնքը եղած է յաւիտենական մտածման խորհրդանշանը , արուեստը զգացումներու աշխարհը ներկայացուցած է , իսկ իմաստասիրութիւնը՝ քննութիւնը , դատողութիւնը մարմնաւորած :

Արուեստներու սոյն դասաւորման մէջ նը-

շանակութեան արժանի եղողը այն գաղափարն է որով այդ մարդիկը տեսած են զրակցութիւնը որ կայ յաւիտենական մտածման , իմաստասիրական ճանաչողութեան եւ գեղարուեստներու միջեւ : Մեր ժամանակներուն մէջ ուր վերլուծող , տարրալուծող իմաստասիրութեան մը ձգտումը այնքան ամուր կերպով բոյն դրած է մարդկային հոգիին մէջ , ամէնէն աւելի վառ խնդիրներէն մէկն է այն հարցը թէ ի՞նչ է գեղարուեստներու դերը մարդկութեան մտաւորական կեանքին մէջ :

Ամէն տեսն գիտական աշխարհի մէջ այն յարատեւ գանգատը կը հնչէ թէ մարդկութեան համար այնքան կարեւոր եղող խնդիրներու մասին այնքան հաղուադիւտ է ընդհանուր համաձայնութիւնը : Միայն դարավերջի այս տեսնդոս շրջանին մէջ է որ զարգացման բնագիտական աշխարհաշայեցողութիւն մը սկսած է իր վճիռ բառտերովը մտաւորան աշխարհի ներկայացուցիչները իր շուրջը հաւաքել :

Նմանապէս գեղարուեստներն ալ ենթարկուած են մանրամասն տարրալուծման , գիտականորէն որոշելու համար անոնց գոյութեան պատճառը , որով կարելի պիտի ըլլար նաեւ որոշել թէ ի՞նչ է գեղարուեստներու կոչումը :

ՄԱՍԻՍ իր Գեղարուեստները բաժնին տակ պիտի հրատարակէ յօդուածներ , գիտականորէն ընդհանուր գեղարուեստներու էութիւնը բացատրող , ու յետոյ պիտի ներկայցնէ այն բոլոր ընդհանուր ձգտումներն ու ուղղութիւնները որոնք ներկայ գեղարուեստական արտադրութիւններու մէջ կ'արտայայտուին : «Մասիս» իր այս բաժնին լուրջ հանգամանք մը ստիւլ համար պիտի թարգմանէ նաեւ Անդրկապի , Գերմանացի , Ֆրանսացի - չանուէր գեղագէտներէ եւ քննադատներէ կարեւոր էջեր գեղարուեստական կենսական խնդիրներու վրայ :

Աւելի չարթու , Բարիդի մէջ մեռաւ Ժօրժ Ռոտէնպաք . մէկը այն Պելճիգայի գրողէաներէն , որոնք Ֆրանսա գաղթած , այնչափ սիրուն տարր մը կ'աւելցնեն Ֆրանսական գրականութեան :

Մասիս յառաջիկայ թուով պիտի խօսի Պելճիգայի ժամանակակից գրական շարժումին վրայ , ու նաեւ ցոյց պիտի տայ Ժօրժ Ռոտէնպաքի գրական գոծունէութեան գլխաւոր կէտերը :

ՊԱՏԻ ԱԶԴԵՐԸ

Գեղարուեստներու մէջ, զարավերջը ապահովաբար կը պատկանի պատի ազդին. որ այս վերջին տարիներու արուեստական յղացումներուն ամէնէն աւելի տարածուածներէն եւ ամէնէն բազմակողմանի նորոյթներէն մէկը եղած, ու այսօր դպրոց մը հաստատած է իրեն յատուկ Ազգերը, գեղարուեստական ճշմարիտ արտայայտութիւններ են այսօր Եւրոպայի մէջ. նկարչութեան բոլոր բաժանումները գոյութիւն ունին հոն. ազգի վարպետներ կան որոնք իրենց գծագրութեանց համար ընդունած են սեփական լոգո, մինչդեռ ուրիշներ յատկապէս արտայայտիչ կը մընան իրենց արտագրութեանց մէջ, կան տպագրականներ, ծաղրանկարիչներ, ու վերջապէս վարպետներ ալ՝ որոնք թէեւ ոչ մէկ դպրոցի կը պատկանին, բայց շատ պերճաւոր, շատ որոշ ու շատ ալ գրաւիչ կը գծեն իրենց նիւթերը:

Պատի ազդին ծագումը բաւական միտաբանութեանց առիթ տուած է ժամանակին Անգլիացիները ուղած են իրենց վերագրել ստեղծիչի պատիւը: Բայց այսօր հաստատուած բան մըն է թէ պատի ազդը ծագում առած է Ֆրանսայի մէջ, ասկէ կէս դար առաջ, ուր Ռաֆֆէ, Կալարնի, Հանրի Մօնիէ, Եռանունո, Տօմիէ, գրատուններէ յանձնարուած ազգեր կը պատրաստէին:

Ֆրանսայի մէջ սկսող այդ դպրոցը սակայն, — որուն վերջը մասնակցեցան Մանէ ու Կիւսթավ Տօնէ, — ճերմակ ֆօնի վրայ սեւ կը գծէր միայն, մինչդեռ այսօր, ազգերը գրեթէ ամբողջովի գունաւոր կը պատրաստուին, եւ որոնցմէ տարին հազիւ քանի մը հատ կը տեսնենք հոս, — անոնք ալ շատ քիչ յատկանշականականներէն, — թատերական քուռնէի մը միջոցին:

Գունաւոր ազդը ծագում առաւ այդ դպրոցին հաստատումէն 7-8 տարի ետքը, եւ նախաձեռնարկը եղաւ Շէրէ Ֆրանսային՝ որ այսօր բովանդակ Եւրոպայի մէջ ազգի գրեթէ մեծագոյն վարպետը կը համարուի: Շէրէ՝ իր վերջին ծայր նուրբ, գեղեցիկ

եւ շուքերու սքանչելի խօսունութեամբ ազգերով, ժողովրդական թանգարաններու վերածեց փողոցի պատերը՝ ուր ամէն մարդ կրնար, առանց բան մը վճարելու, տեսնել զանոնք՝ հանդարտիկ տուն դացած միջոցին: Լոնտոն, Պրիւսէլ, Պէրլին, Հոմ, Նիւ-Եօրք հետեւեցան Բարիզի օրինակին, եւ քիչ ատենուան մէջ, պատերը՝ մինչեւ այն ատեն ահռելի կերպով ազգը ծամածոութիւններով ծածկուած, վառ, սիրուն ու գրաւիչ կենդանութիւն մը առին այդ ճշմարիտ արուեստի արտագրութիւններէն:

Շէրի համբաւը վայրկենական եղաւ գրեթէ եւ ունեցաւ սա ամենամեծ օգուտը՝ որ շատ մը արուեստագէտներ նախանձի սուրբ տենդէ մը բռնուած, զուլ-գործոցներ արդրեցին՝ նկարչութիւնը զրկելով իր ամէնէն մեծ արտագրիչներէն ու տեսակ մըն ալ մրցում ընելով անոր դէմ: Այս կէտը՝ ժամանակ մը աչքի զարկաւ եւ Բարիզի քաղաքապետութեան ծրագիրներ առաջարկուեցան ազգերը եթէ ոչ ջնջելու, գէթ պատերէն զանոնք վերջնելու: Համար Քաղաքապետութիւնը չկրաւ բռնի միջոցներու դիմել եւ իւրաքանչիւր ազգի համար տուրք մը միայն զբաւ՝ զրոյմաթուղթի ձեւին տակ, որոնց դէմ արուեստագէտները չբողոքեցին ու շարունակցին իրենց գործը՝ միշտ իրար գերազանցելով:

Արտագրելու այդ տենդը տարածուած է այսօր Եւրոպայի գրեթէ բոլոր երկիրներուն մէջ. նոյն իսկ Հունգարիա՝ որ այնչափ ատեն հակառակած է ազգերու արտագրութեան, եւ որուն սակայն պէտքը տեսաւ Հազարամիակի հանգէսներուն, արդէն իսկ նշանաւոր վարպետներ կը համրէ այսօր:

Այս ընդհանուր զարգացման գլխաւոր պատճառներէն մէկն է մասնաւոր սա պարագան՝ որ ազգ պատրաստող արուեստագէտները շատ լաւ կը վճարուին ամէն տեղ, եւ կան անոնցմէ՝ որոնք միլիոնատէրներ ըլլալու վրայ են:

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔ

Ե Ի

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՈՒԹԻՒՆ

Գ Ա Ղ Թ Ա Վ Ա Յ Ր Ե Ր Ո Ւ Ք Ա Ղ Ա Ք Ա Կ Ա Ն Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն

Մ . Ե .

Պրանս և Դերմանական պատերազմէն ետքը, ուր երկաթէ նախարարապետի մը ձեռքին տակ հարաւի և հիւսիսի գերմանական պետութիւնները կայսրութիւն մը կը հիմնէին, և գերմանական կայսրութիւնն ալ ուրիշ երկու նիւզակայիցներու հետ դաշնակցութիւն մը կը կազմէր, հանդէպ բովանդակ արտաքին քաղաքականութեան ինքզինքը տկար չղգալու համար, Եւրասպա աստի կը մտնէր այն տեսակ հարկադրուած գործունէութեան մը շրջանին մէջ, ուր իւրաքանչիւր մեծ պետութիւն պէտք էր բոլոր միջոցները ի դործ դնէր՝ իր դոյութիւնը պահպանելու համար։ Այս դոյութիւնը սակայն առաջուան պէս կարելի չէր, պատերազմներով, աշխարհակալութիւններով ապահովել։ Կար ժամանակ մը ուր Եւրոպական իւրաքանչիւր պետութիւն ինքզինքը հանդէպ ուրիշ պետութեան մը աւելի զօրաւոր կամ աւելի տկար կը զգար։ Դիւանագիտական համադրութիւններու հետեւանքով, ուր ներքին միութիւններ, եւ արտաքին նիւզակայութիւններ սկսած էին օրուան քաղաքականութեան ամենէն կարեւոր խնդիրները դառնալ, և ոյժերու ալ ամէն կողմ բաժնուելովը ընդհանուր հաւասարութիւն մը տիրա-

պետել, այլ ևս ոչ մէկ պետութիւն կը ժողեր փորձ մը, խանդարելու համար այս հաւասարակշռութիւնը, որովհետեւ կարելի չէր գիտնալ թէ այն ատեն ուրուն կողմը պիտի հակէր նժարը։

Ինչպէս անհատներու, նմանապէս ազգերու ու պետութիւններու միջև յաւիտենական ձգում մը կայ իրար դերազանցելու, ատով դոյութեան կուրին մէջ մէկը միւսէն աւելի օգտուելու համար։ Ուրեմն այս ընդհանուր, քաղաքական ոյժերու ամէն կողմէ հաւասարակշռութեան մէջ, իւրաքանչիւր պետութիւն յանձն պիտի առնէր իր միտներուն հետ մրցման գործը մասնաւոր եղանակով մը առաջ տանիլ։ Զինուորական պատերազմները և աշխարհակալութիւնները, իբրեւ մրցումի և յարձակման միջոց իրենց կարեւորութիւնը կը կորսնցնէին այլևս քաղաքագէտներու համար, միայն յարձակող թշնամիներու դէմ իբրեւ պաշտպանութեան միջոց գնահատուելով։ Ուրեմն իւրաքանչիւր պետութիւն նախ պէտք էր արտաքին թշնամին դէմ իր պաշտպանութեան միջոցները զարգացնէր, ու յետոյ սկսէր նոր ասպարէզ մը՝ ընդհանուր ազգերու, պետութիւններու մէջ յաւիտենական մրցումը շարունակելու համար։ Այս երկու կետերու

առաջինը զինուորական և ռազմական միջոցներու օրէ օրը կատարեալագործըւելովը, բարդութիւնն է որ տեղի կ'ունենայ, իսկ երկրորդը, ձեռք անցնելով նիւթական նոր հարստութիւններ ուրոնք իրենց հետ կը բերեն նաեւ նոր միջոցներ զինուորական ու ռազմական նորանոր կատարեալագործութիւններու: Եւրոպական մեծ պետութիւններու և մեծ ազգութիւններու կեանքն է այս քառօրդ դարէ ի վեր, ու այս կեանքը արդիւնքն է Գերմանիոյ այն քաղաքական գիւրքին զոր ստացաւ Ֆրանսայի հետ 1870 ի իր պատերազմէն վերջը:

Այսօր Եւրոպական բոլոր պետութիւնները ռազմական ու տնտեսական կրկնակ կեանքի մը քաղաքականութիւնն են որ յառաջ կը տանին, ու այն կըռիւր որ պատերազմի դաշտին վրայ զէնքերով կը մղուէր, այսօր տնտեսական հրապարակներու վրայ, տնտեսական արտադրութիւններով է որ կը մղուի:

Կար ժամանակ մը երբ պետութիւնները իրենց լոկ զինուորական-քաղաքական կեանքին համար պատերազմի և աշխարհակալութեան նորանոր ասպարէզներու պէտք ունէին, ինքզինքնին յարատեւ զարգացման ընթացքի մը մէջ պահելու համար, դարավերջիկ կեանքի մը քաղաքականութիւնն ալ իր տնտեսական-քաղաքական կրկնակ կեանքին համար հետամուտ է նորանոր ասպարէզներու: Այն բոլոր դադութները սրոնք երբեմն աշխարհակալութեան սգով էր որ ձեռք կ'անցուէին, այսօր տնտեսական պայքարի տեսակէտէն է որ կը գնահատուին, և եթէ Եւրոպական մեծ պետութիւնները Չինաստանի և Ափրիկէի մէջ յարուցուած խնդիրներու այնքան կարեւորութիւն կուտան, ու նոյն իսկ զինազուեցեր ու ամբողջներ կը զրկեն այն տեղերը նիւթական կարգ մը զոհողութիւններով, աշխարհակալութեան

մարմաջը չէ, իրենց՝ այդ ամէնքը ընել տուողը, այլ ջանքը իրենց ժողովուրդներուն նորանոր ճամբաներ ցոյց տալու համար, որպէս զի տնտեսապէս բարգաւաճին անոնք: Այս տեսակ երկսայրի քաղաքականութեան մը կարեւորութեանը ամէնէն առաջ Անգլիոյ գիտակցած է, և նոյն իսկ այն տեսակ ժամանակի մը մէջ ուր ուրիշ պետութիւններ դեռ աշխարհակալական մարմաջէն բռնուած էին: Միայն ինքն էր որ իր դադութները տնտեսական կեանքի զարգացմանը կը ծառայեցնէր և ասոր համար է որ ցարդ իր քաղաքականութիւնը հինցած չէ և նորէն կրնայ ժամանակին հետ քալել: Սպանիոյ իր դադութայրերը իբրեւ աշխարհակալութեան երկիրներ նկատելով հետեզհետէ իր ազդեցութիւնը կը կորսնցնէր անոնց վրայէն, և մայր երկիրն ալ ընդհանուր քաղաքակիրթ աշխարհի քաղաքական նոր կեանքին հետ չէր կրնար միասին քալել: Ասոր հետեւանքն էր որ Սպանիական դադութայրերուն մէջ կը սկսէր պառակտումը, մինչեւ որ երրորդ մը Մ. Նահանգներու հանրապետութիւնը կ'օգտուէր առիթէն, սոյն դադութայրերը իր տնտեսական և քաղաքական նպատակներուն ծառայեցնելու համար: Եւրոպայի մէջ Անգլիայէն յետոյ ու Անգլիոյ հետ Գերմանիան է ժամանակակից քաղաքական կեանքի ուղղութիւնն ու պահանջները լիովին ըմբռնողը, և այսօր իր բովանդակ ուժը ի գործ կը դնէ չահելու համար դադութայրի նորանոր ասպարէզներ, սրոնք իրեն ռազմական նոր ոյժերն են և մայր հայրենիքին համար ալ խոյժ մը կ'ըլլան տնտեսական կեանքը աւելի բարգաւաճեցնելու:

Գերմանիայէն վերջը Ռուսաստան է որ կ'ուզէ Անգլիոյ և Գերմանիոյ օրինակին հետեւելով աշխարհագրական դիրքը ապահովել, որով կարող պիտի ըլլայ իր մայրենի երկիրը տնտեսական բարգաւա

ւած գործունէութեան մը մէջ գնել :

Ֆրանսա և Իտալիա քաղաքական այս ընդհանուր ուղղութեանմէջ ներդրած, ինքնուրոյն գործունէութիւն մը ցոյց չեն տար : Մասնաւորապէս ուշադրութեան արժանի է այն կէտը, որով մինչև ցայսօր ֆրանսացի քաղաքագէտները ներկայ տիեզերական քաղաքականութեան և անտեսական կեանքի մը մէջ զարմանալի ազդեցութիւն մը ունին արտաքին կարեւոր խնդիրներու նկատմամբ :

Տնտեսական կեանքի արտաքին քաղաքականութիւն մը, փոխած է նաև իւրաքանչիւր քաղաքակիրթ երկրի ժողովուրդին ներքին գործունէութիւնը : Երբեմն ժողովուրդները համոզուած էին թէ երկիր մը նիւթական կեանքը ապահովելու համար անհրաժեշտ պէտք է երկրագործական բարգաւաճ վիճակ մը տալ իրենց հողային աշխատութիւններուն, ամէն կերպով, մինչև վերջին դիպը հողին շահագործելով, ու երկրորդաբար կու գային ճարտարարուեստները :

Ընդհանուր ընկերական կեանքը փոխուած է այսօր, ու փոխուած են նաև տնտեսական միջազգային յարաբերութիւնները : Քաղաքակիրթ երկիրներու մէջ ուր բարօրութեան հետեւանքով ժողովուրդները կը սկսէին աճիլ, ուր գահացած ձգտումներէ վերջը նոր պահանջներ կը ծնէին իրենց մէջ, ու կեանքն ալ իր գեղջկական պարզութիւնը կը կորսնցնէր, այլ ևս միայն հողը ու անոր արտադրութիւնները չէին կըրնար բաւել զիրենք նիւթական բարօրութեան մէջ պահելու համար, մանաւանդ որ կը սկսէր ճարտարարուեստական մրցումը ծայր տալ նոր կեանքի մը, որուն հիմը երկրագործութիւնը չէր կրնար մնալ :

Քառորդ դար մը առաջ բոլոր պետութիւններու պաշտօնական շրջանակներուն մէջ, այս համոզումը կար

թէ երկիր մը ամէնէն առաջ պէտք է երկրագործական ըլլայ, իր գոյութիւնը հաստատ կուտանի մը վրայ դրած ըլլալու համար : Այս օրէնքէն բացառութիւն կը կազմեն միայն Բրիտանիան կղզիները, որոնք իրենց հողին ու ընդհանուր գաղթային քաղաքակրթութեան ազդեցութեան տակ կը դառնային աշխարհի ճարտարարուեստ ժողովուրդը : Եւրոպայի մէկ դարու պատմութեան մէջ կը տեսնենք թէ ինչպէս անգլիական ժողովուրդը հետզհետէ աւելի շեշտուած կերպով կը դառնար բովանդակ աշխարհի վաճառական ժողովուրդը, իր ազդեցութիւնն ալ տակաւ իր շուրջերուն վրայ տարածելով : Բացի ամերիկացիներէն, որոնք Անգլիայէն փրթած կտոր մըն են, Եւրոպայի մէջ ամէնէն աւելի Գերմանիա ազդուած է Անգլիական գործունէութեան, և ինքը որ 1870էն առաջ դեռ գլխաւորաբար երկրագործական պետութիւն մըն էր, այսօր ճարտարարուեստական ժողովուրդ մը դարձած է ամէն հրապարակներու վրայ իր ճարտարարուեստական արտադրութիւնները զրկելով, եւ երկրագործական արտադրութիւններու մասին ալ ուրիշ երկիրներէ կախում ունենալով :

Սակայն երկիր մը ճարտարարուեստական չի կրնար ըլլալ մինչև որ իր արտադրութեանց համար օտար երկիրներու մէջ սպառումի հրապարակներ ապահոված չըլլայ :

Այսօր բովանդակ Եւրոպայի և հիւսիսային Ամերիկայի մեծ պետութիւններու քաղաքականութիւնը իբրեւ ճարտարարուեստական արտադրութեանց սպառումի հրապարակներ, կը ձգտի նոր գաղթավայրեր ձեռք անցընելու, որոնց ժողովուրդները համեմատաբար աւելի նախնական պայմաններու մէջ են, և իրենք կրնան այդ տեղերը դիւրաւ սպառել իրենց արտադրութիւնները,

մաքսապաշտպան դրութեան մը խոչընդոտներուն ալ չհանգալով: Իւրաքանչիւր ոք ըմբռնած է այսօր թէ այն բոլոր խնդիրները որոնք եւրոպական մեծ պետութիւնները կը զբաղեցնեն, նեղ կերպով իրենց երկրին պատկանող խնդիրներ չեն, այլ օրինակի համար ծայրագոյն Արեւելքի կամ Ափրիկէի խորերը ազդեցութիւն մը ձեռք անցընելու համար եղած ջանքերը, ազդեցութիւն մը որ աշխարհակալութիւն մը չէ հապա տընտեսական շահագործում մը:

* * *

Սոյն տնտեսական գոյն ունեցող քաղաքականութիւնը, քաղաքակիրթ մարդկութիւնը կը պարտի այսօր գլխաւորաբար նախ Անգլիոյ որ իր տորմիդով և ճարտարարուեստով մեծ նոր դաշութալայրեր հիմնեց, կոյս տեղեր կոխելու գործունէութեան մը սկիզբը դնելով, ու յետոյ Գերմանիոյ որ ֆրանս եւ գերմանական պատերազմէն յետոյ իր կայսերական միութեամբ եւ երբեակ նիզակակցութեամբ Եւրոպային ոյժերու հաւասարակշռութիւն մը տուաւ, որով կարելի կ'ըլլար իւրաքանչիւր պետութեան համար փոխանակ հաւանական պատերազմներու և ռազմական պատրաստութիւններով զբաղելու, ժողովուրդի բարգաւաճման քաղաքականութեան մը գործունէութիւնը սկսելով:

Ներկայ տնտեսական քաղաքականութեան ատեն, ուր մեծ պետութիւնները գաղթալայրերու մէջ յառաջ եկած տարբերութիւններու պատճառաւ ամէն օր իրարու հետ բռնուելու վտանգին մէջ են, հարկադրուած են նաեւ անարդիւնք, ծանր զոհողութիւններ ստանձնել, իրենց ռազմական ոյժերն ալ ամբողջ երկրին հետ միասին աճեցնելու, բարգաւաճեցնելու համար: Բոլոր Եւրոպական պետութիւնները կը տառապին այսօր զինուորական եւ տորմիդի այն լուռ ու մունջ պատրաստութիւններէն, որոնք սակայն բնական հետեւանքներն են տնտեսական քաղաքականութեան մը, որ իր սահմաններէն դուրս օտարութեան մէջ յաջողութեան աղբիւրները կը փնտռէ: Չարին զենքնկէցութեան համար առաջարկը, դիւանապետական բոլոր սեթեւեթներէ մերկ, անկեղծ հրաւեր մըն էր որ սակայն

շատ պղատոնական ըլլալով շատ ալ պղատոնական կերպով ընդունուեցաւ: Ճիշտ այն միջոցին երբ զենքնկէցութեան առաջարկը կ'ըլլար, Գերմանիոյ կայսրը կը յայտարարէր թէ «խաղաղութեան գըլխաւոր պայմանը տակաւին սպառազինութիւնն է», Ռուսաստան իր տորմիդը զօրացնելու համար նոր ապսպրանքներ կ'ընէր, Անգլիա եւ Ֆրանսա Փաշտայի մէջ դժուարութիւններու կը հանդիպէին Անգլիա իր բովանդակ տորմիդը պատրաստ վիճակի մը մէջ կը դնէր, Մ. Նաւահանգները իրենց մնայուն բանակի թիւը քառապատիկ կ'աւելցնէին իրենց Սպանիոյ հետ պատերազմէն յետոյ գաղթային պետութիւն մը դարձած ըլլալուն համար ու նոր վարկեր ալ կը բանային տորմիդի զօրացնելուն:

Այնքան ատեն որ Մեծ պետութիւնները իրենց միջազգային ճարտարարուեստական կեանքովը յարաճուն մրցման մէջ են օտար հրապարակներու վրայ և իրենց մրցման չափը ճշդուած չէ, Եւրոպա և այսօր նաեւ Ամերիկա կարող չպիտի ըլլան իրենց վրայէն նետել, մայր հայրենիքի մէջ սպառազինութիւններու համար եղած բոլոր զոհողութիւնները:

Ընդհանուր զենքնկէցութենէ մը առաջ բովանդակ քաղաքակիրթ աշխարհը պէտք է նախ կարգադրէ այն բոլոր խնդիրները որոնք Պետութիւններու միջեւ քաղաքական տարբերութիւններ յարուցանելու թուութիւնը տեսնուի: Եւ յետոյ ստեղծէ նաեւ միջազգային տնտեսական դրութիւն մը որով աշխարհային բաժանման Եւրոպայի միջոցով սկզբունքներուն համաձայն, իւրաքանչիւր երկիր իր զարգացման և հարստութիւններու չափովը մասնակցի ընդհանուր տնտեսական կեանքին:

Արաճատէր Կ. Ս. ԻԻԹԻԻՃԵԱՆ

Տպագրութիւն Տ. ՃԻՎԼԵԿԵԱՆ

Կ Ա Ր Ե Ի Ո Ր

«Մասիս»ի խմբագրութիւնը, վերջին անգամ ըլլալով կը խնդրէ Պոլսոյ, հաւատոններու և արտասահմանի այն բոլոր անձերէն որոնք «Մասիս»ի առաջին թիւերէն ստացած են, որպէս զի հաճին տեղեկացնել իրենց ստացած ըլլալը և միեւնոյն ժամանակ փութան իրենց բաժնեգինը վճարել:

«ՄԱՍԻՍ» ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ ՀԱՆԴԷՍԻ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԲԱՑՈՒԱԾ Է

ՊՈԼՍՈՅ ՀԱՄԱՐ

Տարեկան	24 թիւ (768 էջ)	44 ղրշ.
Վեցամսեայ	12 " (384 էջ)	22 "
Եռամսեայ	6 " (192 էջ)	11 "

ԳԱԻԱՌՆԵՐՈՒ ՀԱՄԱՐ

Տարեկան	24 թիւ (768 էջ)	54 ղրշ.
Վեցամսեայ	12 " (384 էջ)	27 "

ԱՐՏԱՍԱՀՍԱՆԻ ՀԱՄԱՐ

Տարեկան	24 թիւ (768 էջ)	12 ֆրանք
Վեցամսեայ	12 " (384 էջ)	6 "

«ՄԱՍԻՍ», ԶԵՌԻՔԻ ԿԸ ԾԱԽՈՒԻ ՀԱՏԸ 2 ՂՐՇ.

«Մասիս»-ի վերաբերեալ ամեն նամակ կամ գրութիւն պէտք է ուղղել թերթի տնօրէն-խմբագրին

ՍԻՔԱՅԵԼ ԵԱՍՏԱՆԺԵԱՆ

Սրամպոյ, Պապը Ալի ճառտոսի, քիւ 20
Stamboul, Avenue de la S. Porte No 20

Տարրական Դասընթացք, գրեց Արիստակէս Յ.
Պոյաճեան, տպագրութիւն Մատթէոսեան:
Դին 4 շրշ.

Կ. Ս. Ի. Թիւճեանի թարգմանած գրքերէն հե-
տեւեալները մնացած են և ասոնք ալ սպառելու վրայ:
Թափառական Հրեայ 4 հատոր գին 50 շրշ.
Ն. զուրիկ 2 " " 12 "
Նալբուդ երդումը 2 " " 10 "
Թիւնք Փարիզի 1 " " 5 "
Սկզբունք Գաղ. Տնտես. 1 " " 3 "
Պատ. Օրինագիրք 1 " " 2 "
Կը գտնուին Պոլսոյ հայ գրավաճառաց քով:

ԹՈՐՈՍԵԱՆ ԳՐՊԱՆԻ ՅՈՒՇԱՏԵՏՐ

Ձանաղան գեղեցիկ կողքերով կը ծախուի ամեն
գրավաճառաց քով. կեդրոնատեղին է Թորոսեան
գրավաճառանոցը:

Ա Տ Ա Մ Ն Ա Բ Ո Յ Ժ

Գ. ԳԱՐԻԻԷԼԵԱՆ

Բերա, Մեծ Փողոց բիւ 200, Կալաքա Սերայիմ դիմաց

Կը կատարէ սկոլայի վերաբուժական և արհես-
տական ամեն տեսակ գործողութիւն: Ակոլայի քա-
շերը թմրեցուցիչ Դեղերով: Աղքատները ձրի կը դար-
մանուին:
5—3

ՊԱՐԱՍԵՐՆԵՐՈՒՆ ՀԱՄԱՐ

Պարերու շրջանը սկսած է, ու
նաեւ սկսած երիտասարդներու և իրի-
տասարդուհիներու եռանդոտ կայթերը.
բայց գիտէ՞ք թէ որքան անհաճոյ հե-
տեւանքներ կ'ունենան անօնք: Պարե-
լու խանդին մէջ մեր երիտասարդները
և երիտասարդուհիները յաճախ կը մոռ-
նան առողջապահիկ օրէնքները եւ
քրտնելէ վերջ օշարակով կամ պաղպաղակով կ'ուզեն
իրենց ջերմը ամոքել: Այսպիսիներուն կը յանձնարա-
րենք մանաւանդ Կ. ԵԱՎՐՈՒԵԱՆ և Յ. ԻՍՏԵՐՈՒԼԵԱՆ
վաճառատունէն գնուած թէյի տաք բաժակ մը որ
առական զովութիւն տալու յատկութիւնն ալ ունի:

Ուշագրութիւն վաճառատան մարքային:
Վաճառատունը կը գտնուի Ջեյլայ պէյ խանին տակ, բիւ 10